

POVRATAK BARTOLA KAŠIĆA U DUBROVNIK KOB KAŠIĆEVE BIBLIJE¹

IVAN GOLUB

*Uspomeni Jaroslava Šidaka naučitelja hrvatske povijesti
dugogodišnjeg zdušnog urednika Historijskog zbornika*

375. godišnjica Kašićevog prijevoda Novoga Zavjeta u Dubrovniku

Preuzvišeni gospodine biskupe Dubrovačke crkve, poštovane gospođe, dični gospari, ugledni uzvanici, dragi prijatelji!

Za svaki je narod krupan događaj prijevod Svetoga pisma. Vjerski i kulturni događaj. Novi Zavjet preveden je na hrvatski ovdje u Dubrovniku. Ali ne tada i objavljen. Pred nama je najzad objavljena čitava Biblija prevedena Bartolom Kašićem.

Dugo smo preuzvišeni biskup Dubrovačke crkve Msgr. Želimir Puljić i intendant, direktor Dubrovačkih ljetnih igara, prof. dr. Ivica Prlender i ja dogovarali da se Biblija predstavi i u Dubrovniku. Stjecajem prilika to se ostvaruje istom danas, 2004. godine. Slučajno? Ne. Istom naime nedavno otkrio sam posvetu koju je vlastoručno Bartol Kašić napisao biskupu Dubrovačkom Tomi Cellesiju, kad je završio prijevod Novoga Zavjeta. Posveta nosi nadnevak: "U Dubrovniku 10. veljače 1629. – Ragusij. 10. februarij. 1629". Prije koliko godina? Brojimo! Prije 375 godina. Dakle, prije 375 godina završio je Kašić prijevod Novoga Zavjeta ovdje u Dubrovniku. I današnje predstavljanje Kašićeve Biblije je o 375. godišnjici Kašićeva prijevoda Novoga Zavjeta ovdje u Dubrovniku. Trebalo se desiti pomicanje datuma predstavljanja Kašićeve Biblije u Dubrovniku, dok ja nisam međuvremeno otkrio vlastoručno Kašićevu posvetu biskupu Cellesiju. Evo je, pogledajte je u presliku. Prvi puta je predstavljam i obznanjujem danas u Dubrovniku, gdje je i

1) Usp. Ivan Golub, Forum. Mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Godište XXXX. Knjiga LXXIII. Broj 4-6. Zagreb, travanj-lipanj 2001., str. 832-867.

napisana prije 375 godina, o dovršenju prijevoda Novoga Zavjeta u Dubrovniku. Sretan sam da se to, kako priliči, zbiva danas u Dubrovniku. A nikome i nigdje ni pismom ni govorom nisam ovoga do večeras ovdje objavio. Pročitat ću u prijevodu s latinskoga na hrvatski početak i kraj Kašićeve posvete biskupu Cellesiju. Početak: "Presvijetlom i Prečasnom Gospodinu prepoštovanom Gospodinu Tomi Cellesiju Nadbiskupu Dubrovačkom Za Slavenski (Slauonica) Prijevod Novoga zavjeta". Kraj: "Primi dakle, Presvijetli Gospodine, ovaj prijevod cijeloga Novoga Zavjeta što sam ga sačinio na veću slavu Božju i na napredovanje katoličke vjere, u znak moje ljubavi prema ljudima katolicima moje nacije i najvećeg mojeg poštovanja prema Tebi...."

U Dubrovniku, 10. veljače 1629.

Tvoje Presvijetlog i Prečasnog Gospodstva
preponizni u Kristu sluga
Bartol Kašić Dalmatinac
Družbe Isusove

Zanimljivo je, kako u završetku Kašić sažimlje s kojom je nakanom napravio prijevod Novoga Zavjeta. Spominje na prvom mjestu "slavu Božju". Tu u njemu progovara vjernik napose isusovac kojemu je geslo "Sve na veću slavu Božju – omnia ad maiorem Dei gloriam". Potom kaže: "napredovanje Katoličke vjere". Tu progovara Kašić kao katolik zauzet za promicanje vjere. Nadalje veli: "znak moje ljubavi prema ljudima katolicima moje nacije". Tu progovara Kašić kao rodoljub. Upotrebljava naime riječ "ljubav" i riječ "moja nacija".

Ova je posveta dragocjena ne samo zato što nam otkriva kad je točno Bartol Kašić završio svoj prijevod Novoga Zavjeta u Dubrovniku, nego i zato što je nastala prije sporenja oko prijevoda, pa nije pisana, za razliku od kasnijih Kašićevih tekstova, obrambenim apolozijskim odnosno borbenim polemičkim načinom i sadržajem. Ova posveta je iz "mirnodopskog" razdoblja kobi Kašićeve Biblije. Ona razlaže smireno povijest, razloge i domete sačinjenog prijevoda.

Smijem li reći što mi je došlo na um? U svoj jednostavnosti predložio bih da se Bartolu Kašiću u Dubrovniku na primjerenom mjestu postavi ploča o 375. godišnjici njegova u Dubrovniku sačinjenog prijevoda Novoga Zavjeta na hrvatski. I to da učine grad Dubrovnik, čijim je Kašić časnim građaninom bio i grad proslavio, Crkva dubrovačka kojoj je na diku, i Družba Isusova čiji je bio odlični član.

Priliči doista da se svečani ovaj čin predstavljanja Kašićeve Biblije održava u Dubrovniku, da se održava u vrijeme Dubrovačkih umjetničkih ljetnih igara, da se održava u godini jubilejskoj 375. od dogotovljenja prijevoda Novoga Zavjeta. Kašićeva Biblija je, i jezični spomenik i vjerski lik, kako Kašićevu ovu Bibliju urednici nazivaju u Predgovoru: "Velebno djelo hrvatske pobožnosti i hrvatskoga jezika – Hauptwerk der kroatischen Frömmigkeit und Sprache". Priliči stoga da je se predstavlja ove godine, u ovome gradu i u ovoj crkvi Domino u kojoj je dušobrižnički djelovao sam Bartol Kašić. Povratak Bartola Kašića u Dubrovnik.

Kašićev prijevod Novoga Zavjeta u Dubrovniku i Rimu

Nije čudo da je misao o prijevodu Svetoga Pisma na živi hrvatski jezik nikla – ovdje u Dubrovniku, hrvatskoj Ateni. Posijali su je dubrovački nadbiskupi, listom Talijani, što je čudo, jer su stranci. A i nije čudo jer su pastiri i znadu da treba puku dati Božju riječ na njegovu jeziku. Onaj koji misao utjelovljuje u djelo jest Bartol Kašić (Pag 1575 - Rim

1650). Dubrovački nadbiskup Fabbio Tempestivi potiče Bartola Kašića, isusovca u Dubrovniku da pregleda postojeće liturgijske prijevode Svetoga Pisma, a njegov nasljednik Vincenzo Lantero, saznajući da dosadašnji prijevodi nisu vjerni u svemu Vulgati, koja od Tridentskog koncila, ima značaj autentičnog teksta, pokreće novi prijevod Novoga Zavjeta iz Vulgate. Dakako, izdavanje prijevoda nadilazi mogućnosti same nadbiskupije. Kongregacija za širenje vjere u Rimu ima svoju tiskaru te naravno i sredstva. I doista 1625. Kongregacija za širenje vjere daje Bartolu Kašiću nalog da prevede Sveto Pismo.

Pod nadbiskupovanjem Lanterova nasljednika nadbiskupa Tome Cellesija iz Pistoie završen je prijevod Novoga Zavjeta i koncem 1631. poslan je prijevod u Rim Kongregaciji za širenje vjere. Ona je koncem pak 1632. pošto je stvar prošla Propagandino povjerenstvo, a nakon iskrslih teškoća, čitavu stvar podastrla Kongregaciji Svetog Oficija koja neka vidi treba li prijevod tiskati. Bio je to ustupak jedne Kongregacije drugoj. Propagande Svetom Oficiju.

U to naime doba, - kako je prigodom jubileja sveučilišnih profesora u Rimu svete 2000. godine (u kojem sam sudjelovao) – iznio Joseph Metzler, najbolji poznavalac života i djela Francesca Ingolija, tajnika Propagande, postoji spor između Kongregacije za širenje vjere koja u sebi sadrži sva nadležstva što ih imaju druge kongregacije, dakako za područja koja su pod njenom jurisdikcijom, i Kongregacije Svetoga Oficija koji želi da se pitanja vjere i čudoređa njemu podastiru. Ingoli se tome otimao, jer su predmeti kod Svetog Oficija dugo stajali, a u Propagandi bi se hitro rješavali. Ingoli je naime bio učinkovit čovjek. Ingoli je bio uporan u tome da Propaganda ima svoje vlastite teologe, na neki način kao Sveti Oficij svoje. Da bi riješio spor, Urban VIII. je stvorio "personalnu uniju", pa je svoga sinovca kardinala Antonija Baberinja imenovao u isto vrijeme i prefektom Svetoga Oficija i prefektom Propagande. U slučaju Kašićeve Biblije Ingoli je, bogzna pod čijim pritiskom odnosno po čijem nalogu, učinio ustupak, i predmet Kašićeve Biblije prosljedio Svetom Oficiju.

Ingoli je naime bio crkveno lojalan čovjek. Kakogod bilo hrvatski prijevod Biblije Bartola Kašića došao je u nadležstvo Svetog Oficija. Dakako, da je najzanimljivije, što se je tu zbivalo. Međutim Arhiv Svete inkvizicije, koja je promijenila ime u Sveti Oficij, pa opet u sadanje ime Kongregacija za nauk vjere, nije bio dostupan znanstvenoj javnosti .

Kašićeva Biblija u nizu "Biblia Slavica"

Pokojni prof. Reinhold Olesch utemeljio je niz "Biblia Slavica", koji treba obuhvatiti izabrane prijevode, nadasve prvoprijevide – protoprijevide, Biblije na razne slavenske jezike. I tako učiniti ih dostupnima slavistima, teolozima, povjesnicima kulture, bibliofilima... Dakako, da je tu mjesto i hrvatskoj Bibliji. Prof. Olesch je u sudjelovanju sa mnom 1978. zasnovao je da se u nizu "Biblia Slavica" izda hrvatska Biblija Bartola Kašića. "Nakon VIII. Međunarodnog Slavističkoga kongresa u Zagrebu 1978. zasnovao je Reinhold Olesch (1910-1990) u suradnji s Ivanom Golubom objelodaniti ovo velebno djelo hrvatske pobožnosti i hrvatskog jezika . – Nach dem VIII. Internationalen Slavistenkongress in Zagreb 1978 fasste Reinhold Olesch (1910-1990) im Zusammenwirken mit Ivan Golub den Plan, dieses Hauptwerk kroatischer Frömmigkeit und Sprache an Licht zu bringen" -piše u Predgovoru izdanju Kašićeve Biblije.²

2) Biblia Sacra, Versio Illyrica Selecta, seu Declaratio Vulgatae Editionis Latinae, Bartholomaei Cassij Curictensis e Societate Iesu Profess, ac Sacerdotis Theologi. Ex mandato Sacrae Congregataionis de propaq: Fide. Anno 1625.

Predložio sam da kritičko izdanje samoga teksta prirede dva moja vrlo nekoć učenika neprežaljani pokojni Marko Mišerda i ovdje prisutni dr. Petar Bašić, obojica iz reda franjevac trećoredaca glagoljaša; a ja ću im biti u tome na pomoć. Također sam predložio da se zamoli prof. dr. Radoslava Katičića, da uz izdanje Kašićeve Biblije napiše raspravu o Kašićevom jeziku. Prof. Olesch je pak mene tražio da pišem o biblicističkoj strani Kašićeva prijevoda.

Kašićeva Biblija bila je spremljena za tisak, ali nije bila tiskana. Trebalo je utvrditi, ne nalazi li se konačni čistopis u arhivu Svetog Oficija u Rimu, kojemu je bio radi tiskanja podastrt. Ukoliko se tamo nalazi, prema njemu bi trebalo prirediti kritičko izdanje. Na meni je bilo da to provedem. Tim više što sam jednom bio dobio dostup u arhiv Svetog Oficija, zahvaljujući prefektu te Kongregacije, kardinalu Franji Šeperu, u vezi s istraživanjem o Jurju Križaniću.³ Zamolio sam kardinala Franju Kuharića, nadbiskupa zagrebačkoga, da podupre pothvat oko izdavanja Kašićeve Biblije. Da, naime, napiše s tim u vezi preporučno pismo kardinalu Josephu Ratzingeru, prefektu Kongregacije za nauk vjere, nekoć Svetog Oficija. On je to spremno učinio. Napisao je pismo u kojem moli da se utvrdi nalazi li se Kašićeva Biblija u arhivu Kongregacije i ako se nalazi da se dozvoli njego objavljivanje u nizu "Biblia Slavica". S pismom sam došao u Kongregaciju. Nakon nekog vremena bio sam pozvan u drevnu ustanovu. Arhivar Kongregacije, pokojni, plemeniti Innocenzo Mariani, kojemu je kardinal Ratzinger proslijedio pismo kardinala Kuharića, saopćio mi je da nije u arhivu našao Kašićeve Biblije. Nakon ovoga bilo je jasno, da kritičko izdanje Kašićeve Biblije treba prirediti prema drugim raspoloživim rukopisima, zagrebačkom, zadarskom i onom iz Odese.⁴

Sudjelovao sam na navedene i na druge načine u izdavanju hrvatske Biblije Bartola Kašića. U zahvalnoj riječi svima u Predgovoru Kašićevoj Bibliji urednici vele: "Na prvom mjestu je to Ivan Golub čija tiha i djelotvorna pomoć je u ponekoj teškoj situaciji umjela otkloniti zapreke – Am erster Stelle ist es Ivan Golub, dessen stille und tatkräftige Hilfe in manch schwieriger Situation Hemmungen beseitigen konnte."⁵

Istraživanje u arhivu Svetog Oficija

Pružila mi se prilika za izravno istraživanje o Kašićevoj Bibliji u arhivu Kongregacije za nauk vjere. Kao član Međunarodne teološke komisije – tridesetorice od pape imenovanih

Ediderunt Hans Rothe et Christian Hanick. E codicibus manuscriptis transtulerunt Petar Bašić et Julije Derossi et Zlata Derossi. Curis elaboravit atque apparatu critico instruxit Petar Bašić. 1999 Ferdinand Schoeningh, Paderborn. Muenchen. Wien. Zuerich, str. IX.

3) Ivan Golub, Autograph of Križanić's Work "Bibliotheca Schismaticorum Universa" Discovered in the Archive of the St. Officium at Rome, in: Bulletin scientifique, Sec. B, Beograd 5/1969, br.10-12, str. 301-302; Ivan Golub, Otkriven autograf Križanićeva djela "Bibliotheca Schismaticorum Universa", in: Kolo 9/1971, br. 10, str. 1051-1058; Ivan Golub, Bibliotheca Schismaticorum Jurja Križanića, in: Svesci 1970-1971, br.19-20, str. 126-127; Ivan Golub, L'autograph de l'ouvrage de Križanić Bibliotheca Schismaticorum Universa des archives de la Congregation du Saint Office a Rome, in: Orientalia Christiana Periodica, Roma, 39/1973, Fasc.I, str. 131-161.

4) Petar Bašić, Die Handschriften, in: Biblia Sacra, Versio Illyrica Selecta, seu Declaratio Vulgatae Editionis Latinae, Bartholomaei Cassij Curictensis e Societate Iesu Professi, ac Sacerdotis Theologi. Ex mandato Sacrae Congregationis de propag. Fide. Anno 1625. Ediderunt Hans Rothe et Christian Hannick. E codicibus manuscriptis transtulerunt Petar Bašić et Julije Derossi et Zlata Derossi. Curis elaboravit atque apparatu critico instruxit Petar Bašić. Kommentare. Wörterverzeichnis. 2000 Ferdinand Schöningh Paderborn. München. Wien. Zuerich, str. 7-58.

5) Biblia Sacra, Versio Illyrica Selecta, nav.dj., str. IX. Kad je već Biblija bila otisnuta i uvezana uočio sam je da je izostalo moje ime na naslovnoj stranici. Nakladnik nije bio voljan radi toga razvezivati i ponovno uvezivati skupocjenu Bibliju.

teologa iz cijeloga svijeta – zamolio sam njenog predsjednika kardinala Josepha Ratzingera za dostup u znanstvenoj javnosti nedostupan arhiv Svetog Oficija zbog istraživanja o Bibliji Bartola Kašića. I ne samo o njoj. Kardinal Joseph Ratzinger se suglasio. Počeh istraživanje 27. veljače 1996. Izvore o Kašićevu prijevodu Svetoga Pisma na hrvatski našao sam na dva mjesta koja tvore dva sloja. To su "Odluke – Decreti" sjednica Svetog Oficija i "Prosudbe knjiga – Censurae librorum ab Anno 1626 ad Annum 1640", pod signaturom L 1098. O otkriću sam obavijestio prof. dr. Hansa Rothea, glavnog urednika niza "Biblia Slavica" i izdanja Kašićeve Biblije u njemu. On je čekao s objavljivanjem već spremljene Kašićeve Biblije, dok ja priredim za "Kommentare" svoja istraživanja. Procjenio je da je bolje da sam izlazak Biblije počeka nego da izostanu u popratnom svesku "Kommentare" dragocjeni novi izvori, izvori prve ruke iz samoga Svetog Oficija. A trebalo je vremena dok sam ponegdje teško čitljive spise s kritičkim aparatom i povjesnim tumačenjima priredio za tisak. Za to sam mu vrlo zahvalan. U Predgovoru Izdanja Kašićeve Biblije s tim u vezi stoji: "Muku je zadavao tada još prijevod Komentara iz hrvatskoga koji su se do samog kraja mogli dopunjavati neumornim marom prof. Ivana Goluba – Mühe bereitete dann noch die Übersetzung der Kommentare aus dem Kroatischen, die bis zuletzt durch den unermüdlichen Fleiss von Prof. Ivan Golub ergänzt werden können."⁶ Iz toga je vidljivo koliko je prof. Rotheu bilo stalo da se skupa s Kašićevom Biblijom objave novi izvori o njoj iz arhiva Svetog Oficija.

Presudno pismo zagrebačkog biskupa 1633. Sv. Oficiju podasrto Urbanu VIII

Novost, iznenađujuća novost, bilo je otkriće pisma zagrebačkog biskupa Svetom Oficiju iz 1633. u vezi s objavljivanjem Kašićeve Biblije.⁷

Pismo je sažeti prijepis sačinjen za sjednicu Kongregacije svetog Oficija. Glasi:

Uzorita i Prečasna gospodo

Biskup zagrebački u Hrvatskoj saznajući da Monsignore Nadbiskup dubrovački radi na tome da se tiska Novi zavjet čitav, preveden na njegovu upornu molbu na ilirski živi jezik, na dubrovačko narječje i dubrovački izgovor, koje se razlikuje od drugih, i da se tiska latiničkim slovima, moli s poštovanjem Vaše Uzoritosti, da izvole odložiti ovaj pothvat koji je od tolikog značenja te narediti da se dobiju potrebna i nužna obavještenja od zainteresiranih nacionalnih biskupa i od redovnika sv. Dominika i sv. Franje u Dalmaciji, u Bosni, u Hrvatskoj i u Bosni Srebrnoj, vještih materinskom ilirskom jeziku, budući da se ovdje radi o interesu čitave Nacije tako brojne, raspršene po tolikim kraljevstvima i zemljama Evrope, ne o interesu jedne samo biskupije dubrovačke; Vaše će naime Uzoritosti jasno utvrditi da nije potrebno tiskati spomenuti prijevod, pače da će on donijeti više štete nego koristi, kako je to bio slučaj sa sličnim prijevodima za druge nacije".⁸

6) Nav. mj. Dopunjeni tekst, pod istim naslovom, izašao je u Bogoslovskoj smotri iste 2001.

7) Ivan Golub, Tko je zaustavio tiskanje hrvatske Biblije Bartola Kašića, in: O kraljevstvu nebeskom – novo i staro. Zbornik radova u čast Bonaventuri Dudi, OFM, u povodu 75. rođendana i 50 godina svećeništva. Uredio Mario Cifrak, OFM. Zagreb, 2001, str. 345-356.

8) Ivan Golub, Quellen zur Bibel Kašićs im Archiv des Heiligen Offiziums, in: Biblia Sacra, Versio Illyrica Selecta, Commentare, nav. dj., str. 133-135, 170-177.

Ono što zagrebački biskup traži nije zabrana tiskanja Kašićeve Biblije nego zaustavljanje postupka oko tiskanja, dok se ne čuje i druga strana, koja se treba očitovati ne o manjkavosti prijevoda nego uopće o potrebi prijevoda.

Ne smije se smetnuti s uma da zagrebački biskup piše iz kajkavskoga Zagreba. Njega u najmanju ruku zbunjuje prijevod Svetoga pisma na narječje koje se u njegovu Zagrebu i nadaleko po njegovoj biskupiji ne govori. Radi se o sučeljenju dubrovačkog i zagrebačkog, u stvari "bosanskog" i kajkavskoga govora.

Zagrebački je biskup, treba priznati, nazreo bit stvari. Prepoznao je da se radi o postavljanju pojedinačnog govora za sveopći govor, o stvaranju, dakle, standarda ili grubljim riječima nametanju jednoga govora, narječja drugima, koji imaju svoje narječje. I zato on traži, kad se izdaje Biblija, - ako je uopće treba izdati u prijevodu, - da se pitanje jezika, govora na koji je prevesti treba riješiti ne lokalno nego nacionalno, tako da u tom pitanju imaju riječ svi zainteresirani biskupi i redovnički poglavari, ne samo dubrovački nadbiskup.

No ono što zagrebački biskup navodi kao udarni dokaz posve ne stoji. Kašić naime nije htio ni izdaleka zatvoriti Bibliju na usko govorno područje. Pače on baš hoće jezik za sve raspršene, i one pod turskom vlašću. Bio je on ondje. Ali hoće pri tom uzeti jedan govor, onaj za koji prosuđuje da je najopćenitiji i najrazumljiviji. Kašić ide za standarizacijom jezika tako da taj govor bude opći za najšire područje. Juraj Križanić pitanje sporazumijevanja među slavenskim narodima rješava prema uzorku mješavine narječja koja je upoznao u djetinjstvu u svom ozaljskom zavičaju, pa stvara za svoja djela i prijevode jedan sveslavenski koine dialektos – zajedničko narječje, gdje će ući sastavnice staroslavenskoga prajezika i živih pojedinačnih jezika.⁹ Bartol Kašić naprotiv za svoju Bibliju izdvaja najrasprostranjeniji i najrazumljiviji govor kao zajednički jezik, namijenjen prvotno hrvatskom ali i širem slavenskom području. Biblija će, dalekovidno to nazire Kašić, udomiti taj jedan izabrani, najopćenitiji i najrazumljiviji govor kod sviju.

A tko je taj zagrebački biskup? Tada je zagrebačkim biskupom bio Franjo Ergelski, utemeljitelj 1633/34. u nekom smislu javnog višeg studija teologije u Zagrebu, pobornik očuvanja zagrebačkog obreda u liturgiji.

Svoje pismo Svetom Oficiju 1633. Ergelski počinje riječima da je saznao kako dubrovački nadbiskup radi oko tiskanja Novoga zavjeta. To je mogao saznati od svojega pomoćnika, bosanskog biskupa Ivana Tomka Mrnavića. Mrnavić se je naime ne rijetko kretao između Rima i Zagreba. Mogao je donijeti Ergelskomu vijesti iz Rima o hrvatskoj Bibliji što je kani u Rimu dati tiskati dubrovački nadbiskup. Mogao je vijesti pridati svoje tumačenje. Utjecati na biskupa Ergelskoga da se uključi. Postavlja se samo po sebi pitanje koliko je Mrnavić utjecao da se starac biskup, koji dobro bježi od izbježivih obaveza, dao sam na pisanje pisma Svetom Oficiju u vezi s Kašićevim prijevodom Novoga Zavjeta na hrvatski. I da li je i koliko utjecao na stav koji je sadržan u pismu Ergelskoga Svetom Oficiju u Rim? Jedva je zamislivo da bi biskup Ergelski pisao u Rim a da o tome ne bi razgovarao sa svojim pomoćnikom biskupom. A što je mogao Mrnavić savjetovati Ergelskomu zna se. On je bio vazda za glagoljsko pismo i za staroslavenski jezik u bogoslužju. U crkvi sv. Jeronima u Rimu, koju je i posvetio 1634. znao je glagoljati. Nameće se također pitanje: nije li Mrnavić zapravo napisao pismo zagrebačkoga biskupa Kongregaciji Svetoga Oficija u Rim, to jest sastavio ga a Ergelski ga je potpisao,

9) Ivan Golub, *La lingua di Križanić: protoslavo, paleoslavo, panslavo, neoslavo*, in: *Orientalia Christiana Periodica*, 59 (1993) Fasc. II, str. 465-482.

autorizirao. I napokon pitanje: Je li Mrnavić napisao pismo zagrebačkoga biskupa Kongregaciji Svetog Oficija a da ovaj toga nije znao. Jaroslav naime Šidak kaže da je Mrnavić ušao u povijest kao krivotvoritelj. Šidakove riječi nisu odgovor na pitanje je li Mrnavić krivotvorio pismo zagrebačkoga biskupa Kongregaciji Svetoga Oficija u Rim već su samo odgovor na pitanje kako to da nam se takvo pitanje nameće. Nema neprijepnog dokaza da je Mrnavić krivotvorio pismo zagrebačkog biskupa Svetom Oficiju. Govorimo o mogućnosti a ne o činjenici krivotvorenja pisma.

I na povijesne osobe se odnosi moralno načelo o čuvanju tuđega dobroga glasa. Kao živuće tako i povijesne osobe imaju pravo na dobar glas. I na njih se odnosi pravilo prava, da se nikoga ne može proglasiti krivim dokle god mu se ne dokaže krivnja; i da u dvojbi treba stati uz okrivljenika "in dubio pro reo." Pripovijedao mi je kardinal Franjo Šeper, kako je, kao prefekt Kongregacije Svetoga Oficija, nekadanje Inkvizicije, govorio s papom Pavlom VI. o otvaranju Kongregacijinog arhiva javnosti. Pavao VI. mu je rekao kako ne može dopustiti da se arhiv otvori jednostavno stoga što tu ima pritužbi na povijesne osobe koje se ne mogu braniti. Kašić koji je znao koji su našijenci osujetili tiskanje njegove Biblije ne spominje ih imenom. Spominje (ne)djelo a ne spominje osobe. Velik je i u tome.

Danas se prosuđuje Mrnavića drugačije. Prof. dr. Dunja Fališevac piše: "Iako je starija historiografija Mrnavićeva povijesna djela ocjenjivala nepouzdanima, nekritičnima i falsifikatorskima (F. Šišić), danas ona mogu biti svjedočanstvom Mrnavićeva iznimna obrazovanja kao i primjerom tekstova koji stoje na granici između faktivnoga i fiktivnoga, između historiografskih djela i rubnih književnih oblika kao što su životopisi, kulturna povijest, genealogije i sl."¹⁰ Doista, treba iz onoga, baroknoga vremena, gledati i suditi Mrnavićeve tekstove. Oni mogu predstavljati posebnu književnu vrstu, na granicama povijesti i književnosti. Ako ne uvažavamo književne vrste izvrgavamo se opasnosti da nam sud ne bude ni prav ni pravedan. Uostalom povijest lako biva pripovijest. Gledano historiografski, povijest je (i) pripovijest. I ona kritička.

Pismo zagrebačkog biskupa je pročitano na sjednici Kongregacije Svetog Oficija 23. lipnja 1633. u Apostolskoj palači na Kvirinalu pred samim papom Urbanom VIII, kardinalima i dužnostnicima Kongregacije. Sjednici je pribivao i kardinal Guido Bentivoglio, vrhovnik Inkvizicije, osoba osobitog povjerenja pape Urbana VIII, učenik Galilejev, koji će kao glavar Inkvizicije potpisati osudu svog učitelja Galileja; sprijatelj sa stupovima protureformacije, s kardinalom Baroniusom, stupom protureformacije na povjesničarskom području i s kardinalom Bellarminom, stupom protureformacije na teološkom polju. Držao je i vidno mjesto među piscima svoga vremena. I upravo on bio je najpućeniji od svih prisutnika sjednici Svetog Oficija gdje se raspravljalo o zagrebačkim biskupom potaknutom pitanju tiskanja hrvatske Biblije Bartola Kašića.

Kardinal naime Bentivoglio imenovan je 1627. upraviteljem tiskare Kongregacije za širenje vjere kojemu je posebno preporučeno tiskanje slavenskih knjiga. Baštinio je nasušnu potrebu tiskanja liturgijskih knjiga glagoljicom i ćirilicom, zamalo i latinicom, da nije 1626. Kongregacija za širenje vjere odbila Levakovićev prijedlog da se misal tiska uz glagoljicu i ćirilicu također i latinicom. Kardinal Bentivoglio je 1. prosinca 1627. pozvao na sjednicu o predmetu Ivana Tomka Mrnavića, franjevca Rafaela Levakovića, Nikolu Novatiusa (Novaka), Ukrajinca i isusovca Proficija, koji nije mogao

10) Dunja Fališevac, Mrnavić (Mrnavić, Marnavich, Marnavitius), Ivan Tomko, in: Leksikon hrvatskih pisaca. Autor koncepcije Krešimir Nemeč. Zagreb 2000, str. 513.

prisustvovati. Novatius/Novak bio je za ćirilicu a Mrnavić i Levakovčić za glagoljicu. Kardinal Bentivoglio je pristao uz Mrnavića i Levakovića. Više je volio glagoljicom utvrđivati katoličanstvo gdje ono postoji nego se upuštati u pustolovinu preobraćanja nekatolika s neizvjesnim ishodom. Na generalnom zasjedanju Kongregacije za širenje vjere 27. prosinca 1627., kojemu je predsjedao sam papa Urban VIII, kardinal Bentivoglio je podastrio zaključke sjednice četvorice od 1. prosinca. Prevladalo je, međutim, uvjerenje da liturgijske knjige treba tiskati u oba pisma, glagoljicom i ćirilicom.¹¹

S tim je, da tako rekнем prtljagom, pribivao kardinal Bentivoglio sjednici Svetog Oficija 23. lipnja 1633. pred Svetim Ocem "coram Sanctissimo" na Kvirinalu. Ako je ikoga od prisutnika Urban VIII. tražio u raspravi za mišljenje nakon što je pročitano pismo zagrebačkog biskupa o tiskanju hrvatske Biblije Bartola Kašića onda je tražio kard. Bentivogliu i ako se itko osjećao pozvanim da iznese svoje mišljenje onda je to bio zacijelo kardinal Guido Bentivoglio. Da li se ishod rasprave o Kašićevoj Bibliji duguje najvećma kardinalu Bentivogliu, koji je mogao imati u sjećanju odluku Propagande o isključenju, uostalom Levakovićeovog prijedloga, da se i latinicom tiskaju za Hrvate liturgijske knjige?

Kakogod bilo sam je papa Urban VIII. odredio da se postupi prema pismu zagrebačkog biskupa. Drugim riječima da se zaustavi postupak oko tiskanja hrvatskoga Novoga zavjeta u prijevodu Bartola Kašića. Zašto? Ponajprije zato što je pismo svojom uvjerljivošću nametalo takvu odluku. Zagrebački naime biskup traži da se odgodi posao oko tiskanja Kašićeve Biblije dok se ne čuje i druga strana – audiatur et altera pars, ne samo dubrovački nadbiskup nego svi zainteresirani biskupi i redovnički glavari. Nadalje mogla je rasprava povodom pisma zagrebačkog biskupa, u kojoj je, predmnijevamo mogao imati vodeću riječ kardinal Bentivoglio, utjecati na odluku pape Urbana VIII. Ipak, držim, da je glavni razlog za odluku Urbana VIII. preuzet iz samog pisma zagrebačkog biskupa.

Razlog naime što ga je naveo zagrebački biskup, pogodio je prava vrata kod Urbana VIII. i tu okupljenih odličnika Rimskog dvora. Vrijeme je to kad je reformacijom i tridesetgodišnjim ratom Rim gubio Germane. Okretao se tada slavenskom svijetu. Ne mačem nego perom. Upravo četiri godine nakon izbijanja tridesetgodišnjega rata osnovana je nova Kongregacija za širenje vjere – već joj je u nazivu proširivanje. Uz navješćivanje Evanđelja poganima ona nastoji gubitke na njemačkom Sjeveru nadoknaditi dobicima na slavenskom Jugu i Istoku. Napose knjigom. Osobito bogoslužnom knjigom. Tiskanje knjiga ide vazda za tim da dotična knjiga pokrije što šire govorno područje. Rusifikacija, odnosno rutenizacija ili istočnoslavenizacija liturgijskih knjiga što su je provodili Hrvat Rafael Levaković i Ukrajinac Metodije Terlecki bila je i iz toga naslova uspješna kod Kongregacije za širenje vjere. Zagrebački biskup rekavši u svom pismu da je jezik na koji je preveden Novi zavjet na traženje dubrovačkog nadbiskupa sužen na dubrovačko narječje morao je uzdrmati na temeljima naslovnike pisma. I samoga papu Urbana VIII. Zagrebački biskup ne spominje staroslavenskog jezika niti ulazi u spor oko živog i staroslavenskog jezika.

Pismo zagrebačkog biskupa postiglo je traženi učinak. Na poleđini pisma pripisala je druga ruka kako je riješeno pismo: "23. lipnja 1633. Presveti je naredio da se odgodi posao oko tiskanja Novoga zavjeta na ilirskom jeziku dok ova Sveta Kongregacija drugačije

11) Bazilije Pandžić, Franjo Glavinčić i Rafael Levaković u razvoju hrvatske pismenosti, in: Nova et vetera, Revija za filozofsko-teološke i srodne discipline, 28 (1978) sv. I-II, str. 91-96; Franjo Švelec, Pitanje jezika i pisma Propagandinih izdanja u sklopu Kašićevih jezikoslovnih intencija, in: Život i djelo Bartola Kašića, Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 340. obljetnice Kašićeve smrti, Zadar 1994., str. 52-56.

ne odredi."¹² A u rukopisnom kodeksu odluka Kongregacije "Decreti 1633" zapisano je uz sjednicu Svetog Oficija održanu 23. lipnja 1633., da je među predmetima "causae" bio i predmet odnosno podnesak "Biskupa zagrebačkoga koji traži da se zapriječi tiskanje Novoga zavjeta na živom jeziku dok se ne dobiju potrebna obavještenja. Pošto je pročitana predstavka Presveti je naredio da se obustavi ovakovo tiskanje dok ova Sveta Kongregacija drugačije ne odredi".¹³

To je pravorijek s najvišega mjesta. Zapisan u najslužbenijem dokumentu, u knjizi "Odluka" Kongregacije Svetoga Oficija. Ovime je zaustavljeno odnosno zapriječeno ali ne i zabranjeno tiskanje Kašićeve Biblije. Riječ zabrana se ne spominje.

Do sada se je stvaralo razne pretpostavke o tome tko je zaustavio tiskanje Kašićevog prijevoda Novoga Zavjeta. No nije se ni izdaleka slutilo da je to bio zagrebački biskup. Odnosno Urban VIII. koji je odredio da se na traženje zagrebačkog biskupa zaustavi posao oko tiskanja Kašićeve Biblije dok Kongregacija Svetoga Oficija ne donese drugačiju odluku. Konačnu odluku.

Povjerenstvo desetorice za prosudbu Kašićeve Biblije osnovano Urbanom VIII.

Papi će se obratiti pismenom molbom dubrovački nadbiskup Toma Celesije da se tiska Kašićev Novi Zavjet. Urban VIII. će osnovati povjerenstvo koje će izučiti predmet i prosuditi treba li ili ne treba tiskati hrvatski Novi Zavjet u prijevodu Bartola Kašića. Povjerenstvo će tvoriti tri kardinala i sedam uistinu vrlo uglednih teologa savjetnika Svetoga Oficija. Među njima je oratorijanac Orazio Giustiniani, čuvar, pa prefekt Vatikanske biblioteke, pisac povijesti Firentinskog koncila, kasnije kardinal; isusovac Terenzio Alciati, teolog i povjesničar, izučavatelj Tridentskog koncila; franjevac Luka Wadding, Irac, pisac povijesti franjevačkog reda "Annales Minorum" u osam svezaka, koji je otklonio kardinalat. Dao sam se na istraživanje da li se u njihovoj rukopisnoj ostavštini nalazi građa u vezi s pitanjem tiskanja Kašićeve Biblije, na izravno i neizravno istraživanje njihove rukopisne ostavštine.

Kod Alciatija i Waddinga, prema dosadašnjim uvidima, nema ništa u vezi s Kašićevom Biblijom.¹⁴ Ima, međutim, u rukopisnoj ostavštini Orazija Giustinianija. Pokojni prof. dr. Atanazije Matanić je upozorio prof. dr. Vladimira Horvata na građu o Kašićevoj Bibliji u Biblioteca Vallicelliana u Rimu koju bi trebalo provjeriti. Dr. Horvat je to provjerio i utvrdio da se tu se nalaze materijali u vezi s Kašićevom Biblijom, među njima i pismo Ivana Tomka Mrnavića, pomoćnika zagrebačkog biskupa Franje Ergelskoga, papi Urbanu VIII.¹⁵

Pismo Ivana Tomka Mrnavića Urbanu VIII. pisano po nalogu zagrebačkog biskupa.

Za Uskrs sam o 40. godišnjici svojega prvog dolaska u Rim na studij, došao u Rim kao danteovski "hodočasnik iz Hrvatske" da tu slavim prvi Uskrs u trećem tisućljeću. Poduzeo sam 12., 13. i 19. travnja 2001., ionako već prije namjeravana istraživanja, o

12) Golub, Quellen zur Bibel Kašićs, nav. dj., str. 177.

13) Nav. dj., str. 170.

14) Nav. dj., str. 191.

15) Zrinka Radić, Mrnavić odgodio tiskanje za tri stoljeća, in: Večernji list 45 (Zagreb 25. II. 2001) br. 13.431, str.37; Vlado Horvat, Otkriće u Rimu: Tiskanje Kašićeve Biblije spriječio je 1633. godine bosanski biskup Ivan Tomko Mrnavić, in: Globus, Zagreb 2. III. 2001, br. 534, str. 88-89.

Giustinianiju kao članu povjerenstva ustanovljena od Urbana VIII. u vezi s tiskanjem Kašićeve Biblije.

U Biblioteca Vallicelliana, koja sadrži biblioteku Rimskog Oratorija, kojemu je pripadao Orazio Giustiniani, pod signaturom rukopisa O. 90 nalazi se građa o Kašićevoj Bibliji. Naslov rukopisnog kodeksa je: "Miscellanea/ Resolutionum/ Moralium/ et / Canonicarum / R. P. Horatii Iustiniani/ Cong. Orat. Romani Praesb./ Deinde/ S. R. E. Cardinalis/ Bibliothecarii,/ et Maioris Poenitentiarum./ Tomus II." Rukopisni kodeks sadrži razne predmete iz područja morala i prava o kojima je Orazio Giustiniani kao savjetnik rimskih kongregacija davao stručno mišljenje. Provedena je folijacija izvorna tintom, kasnija olovkom. Građa o Kašićevoj Bibliji nalazi se na f. 359 r – 367 v (folijacija tintom), odnosno na f. 377 r – 385 r (folijacija olovkom). Sam je Giustiniani na vrhu svojom rukom napisao "Sacra Scrittura".

Građa na prvom mjestu buhvaća pošiljku, zacijelo kardinala Scaglie, jednog i glavnog od trojice kardinala zaduženih za rješavanje pitanja Kašićeve Biblije, poslanu Giustinianiju za sjednicu Kongregacije Svetog Oficija zakazanu za 13. VI. 1633. Zacijelo su iste materijale dobili i drugi članovi povjerenstva. A što oni sadrže? Ponajprije "Mišljenje" Francesca Ingolija o tiskanju Kašićeve Biblije, potom pismo Bartola Kašića kard. Scagli. I ispisak iz Baroniusovih Anala o povlastici Ivana VIII. o obavljanju bogoslužja na slavenskom jeziku danoj sv. Metodiju. Vidi se da je dana riječ ključnim osobama: autoru prijevoda Kašiću i naručitelju prijevoda te izdavaču Ingoliju.

Zanimljivo je da je Giustiniani na rubu tih materijala stavio svoje natuknice. To su očito podsjetnici njemu što će u vezi s tim spisima reći na zakazanoj sjednici. I tako saznajemo bar što je mogao jedan od sudionika sudbinske sjednice kazati. A opaske je Giustiniani pripisao uz Ingolijev tekst. Tako uz Ingolijev priziv na Pravilo Indeksa Klementa VIII, koje ne zabranjuje tiskanje Biblije na živom narodnom jeziku nego njenu upotrebu Giustiniani je britko pripisao: "Čemu tiskanje ako ne za upotrebu - ad quid stampa se non per l'uso" (f. 377 v/ f. 359 v).

Iza i izvan navedene pošiljke providene pečatom, bit će kardinala Scaglie, nalaze se tri spisa. Najprije "Promišljanja" nadbiskupa Dubrovačkoga o potrebi tiskanja Kašićeve Biblije podastarta Kongregaciji za širenje vjere (f. 381 r – v/ f. 363 r-v). Potom "Obavijest" kard. Scagli o obavljenoj reviziji Kašićevog prijevoda Novoga Zavjeta na jezik najzajedničkiji Slavenima od Republike dubrovačke do velikoga dijela Rusije gdje god su raspršeni Slavenski narodi (f. 382 r/ f. 364 r). I napokon pismo biskupa Ivana Tomka Mrnavića papi (f. 383 r-385 r/ f. 365 r-367 r). Ta tri spisa, među njima i Mrnavićevo pismo, Giustiniani nije, dakle, primio od kard. Scaglie unutar zapečaćene pošiljke građe za sjednicu Svetog Oficija zakazanu za 13. lipnja 1634.

Mrnavićevo pismo nema nadnevka. No iz pismu unutarnjih podataka daje se zaključiti da bi pismo moglo biti napisano krajem 1633. ili početkom 1634. Biskup Mrnavić počinje pismo time kako je do zagrebačkog biskupa došao glas da je dubrovački nadbiskup kod Kongregacije za širenje vjere postigao da se izda i tiska u Rimu Novi zavjet na živom narodnom dubrovačkom jeziku i to latinskim slovima "uulgari Ragusina lingua et characteribus latinis". To, da je potaklo zagrebačkog biskupa da pošalje i podastre Papi i Svetom Oficiju pismo "supplicem libellum" moleći da se ne dopusti ta novost "talismouitas". Da bi dao težinu stavu zagrebačkog biskupa Mrnavić ističe veličinu područja na kojem se prostire zagrebačka biskupija. I kazuje da je zagrebački biskup po narodnosti Hrvat "natione Illyricus". Neizravno kao da veli da je zagrebački biskup upravo iz toga naslova pozvaniji da sudi o ilirskom/hrvatskom jeziku. Nasuprot njemu stavlja

dubrovačkog nadbiskupa. Njemu osporava nadležnost u stvarima ilirskog/hrvatskog jezika: "po narodnosti Talijan i stoga posve nevješt ilirskom jeziku- natione Italus, ac proinde prorsus ignarus Illyricae linguae".

Kao vikar - namjesnik Zagrebačkog biskupa, umjesto kojega je pohodio Limina Apostolorum, on kanonik i lektor Zagrebačke Crkve Ivan Tomko Mrnavić, biskup "Kraljevina Bosne -Regni Boznae", podastire Urbanu VIII., prostrt ponizno do nogu Njegove Svetosti, nekoliko razloga, zbog kojih ne bi trebalo trpjeti ovu novost, tiskanje hrvatskog prijevoda Svetoga Pisma. Nije naime korisno "non expedit" da se tiska bilo Novi bilo Stari zavjet na dubrovačkom pučkom jeziku "Ragusina uulgari lingua". Biskup Mrnavić uporno za namjeravanu Kašićevu Bibliju koju želi osujetiti, ponavlja naziv "editio vulgaris Ragusina". Hoće time pokazati da se radi o čisto dubrovačkoj, posve lokalnoj stvari. Krećući se u Rimu znao je na koja vrata treba ući. Univerzalni Rim ne voli lokalnu stisnutost.

Biskup Mrnavić donosi šest razloga koji da vojuju protiv tiskanja Kašićeve Biblije. Mogu se, držim, svrstati u dvije skupine; prva koja obuhvaća pitanje prava iliti quaestio iuris; druga koja obuhvaća pitanje činjenice – quaestio facti.

Najprije biskup Mrnavić veli da je izdavanje Kašićeve Biblije u protivnosti s Tridentskim Koncilom.

Drugo: izdavanje Biblije na dubrovačkom pučkom jeziku u suprotnosti je s misli Rimskih prvosvećenika, poimence na prvom mjestu Ivana VIII. koji je odobrio izdanje svetih Metodija i Ćirila.

Treće: izdanje Biblije na govornom dubrovačkom jeziku je u izravnoj suprotnosti s misli i odlukama samog Urbana VIII. i Kongregacije za širenje vjere, jer je 1626. donesena odluka da se staroslavenski prijevod misala i brevijara ne mijenja nego samo ispravi gdje to treba s obzirom na oblike. Sjednici koja je donijela tu odluku, spomenimo, bio je predsjedao sam Urban VIII. a u povjerenstvu koje je s kard. Bentivogliom izradilo svoj prijedlog nalazio se i Mrnavić.

Četvrto: izdanje Kašićeva prijevoda Biblije protivno je vlasti Pape i Kongregacije za širenje vjere koja je prije dvije godine zauzela stanovište. "Sveta je Kongregacija 23. prosinca 1631. naredila da spomenuti dubrovački prijevod najpomnije ispitaju ja Biskup Bosanski, franjevac Rafael Croata, reda Male braće, otac Antun, isusovac, dalmatinac, vatikanski pokorničar i nadsvećenik Sv. Jeronima Ilira U Rimu".¹⁶ Od njih su prva trojica (to jest Ivan Tomko Mrnavić, Rafael Levaković i Antun Ranzi) zaključili da spomenuti prijevod nije korisno objaviti iz razloga koji su podastrijeli tajniku Propagande Francescu Ingoliju. Povjerenstvo je, dakle, napomenimo, većinom bilo donijelo taj zaključak. Zanimljivo da je i isusovac Antun Ranzi, hrvatski ispovjednik u bazilici sv. Petra u Vatikanu stao na stanovište da nije korisno objaviti prijevod Novoga Zavjeta Bartola Kašića, isusovca. Tog mišljenja nije bio jedino nadsvećenik hrvatske crkve Sv. Jeronima u Rimu Antun Deodat.

Kao peti razlog biskup Mrnavić spominje kako dubrovački prijevod nije potreban, da pojednostavljeno sažmemo, ni Hrvatima, ni drugim Slavenima, pri čemu, Mrnavić nabraja jedne i druge, i to obrazlaže s prizivom na postojeće staroslavenske liturgijske knjige i latinicom pisane lekcionare.

Kao šesti razlog da se ne tiska hrvatska Biblija Bartola Kašića biskup Mrnavić navodi dubrovački jezik: "Šesto, jer bi takvo izdanje dubrovačko na narodnom živom jeziku bilo

16) Biblioteca Vallicelliana, Rim, Rukopis O. 90, f. 384 r (folijacija olovkom)/ 366 r(izvorna folijacija tintom).

također uzrokom velike pomutnje ("magnae confusionis") u Ilirskoj Crkvi, jer Dubrovčani su između svih Ilirskog roda ljudi, svoj jezik tuđim riječima posebno talijanskim najviše iskvarili; ovo izdanje natrpano iskvarenim jezikom čišćim Ilirima rađalo bi samo pomutnjom, jer iskvarene riječi uopće ne razumiju".¹⁷

I napokon biskup Mrnavić govori o latiničkom pravopisu u Bandulavićevu lekcionaru; veli da nema latiničkog opće prihvaćenog pravopisa, pa koliko je izdanja toliko je pravopisa; to su zlo predusrela Sveta braća Ćiril i Metod svojim pismom.

Biskup Mrnavić završava pismo: "Ovo, Preblaženi Oče, kratkoćom koja je dolikovala, za slavu Božju, za dostojanstvo Svete Crkve, za korist Iliriskog puka, po nalogu Prelata, shrvanog starošću, i stoga pomoćnik istoga, od dječastva veoma predan izučavanju ilirskog jezika, i od trideset godina svećenik istoga govora,...Božjom milošću pisac na istome jeziku, pred noge Vaše Svetosti ponizno podastirem..."¹⁸ Izjavljujući odanost Apostolskoj stolici sve do prolijevanja krvi biskup Mrnavić potpisuje se: "Ego Joannes Episcopus Bosnensis. Lector et/ Coadiutor Zagrebensis etc./ m(anu) p(ro)pria".¹⁹ Proizlazi iz ovoga da je ovo napisao po nalogu, naredbi, zapovijedi prelata ("iussu Praelati"), zagrebačkoga biskupa Franje Ergelskoga, shrvana starošću, čiji je stoga pomoćnik-coadiutor. Doista u to vrijeme nekako (1634) bio je Kaptol zagrebački preuzeo obavezu propovijedanja namjesto biskupa Ergelskoga zbog starosti.

Dok je na početku pisma biskup Mrnavić isticao nadležnost zagrebačkog biskupa u pitanju Kašićevog hrvatskog prijevoda Biblije, u završetku pisma naglašuje svoju jezičnu spremu, svoje ozbiljno zanimanje za jezik od rane mladosti, svoja studiozna putovanja od Crnoga mora do Egejskog mora, do Italije, od Jadranskog mora do Sarmacije, a spominjući svoje svećeničke godine u tom jeziku, očito smjera na staroslavensko bogoslužje. Spominje u vezi s prevođenjem Svetoga Pisma, ne imenujući ih, i druge sunarodnjake prelate, znači biskupe, i svećenike. Za razliku od pisma zagrebačkog biskupa Svetom Oficiju koje je hladno i mirno ovo Mrnavićevo pismo, makar pisano nalogom zagrebačkog biskupa, sabrano je ali vatreno i živo. Ne bez literarnog dara.

Genijalni Ingoli

Članovi povjerenstva za iznalaženje rješenja u vezi s tiskanjem Kašićeve Biblije povremeno su se sastajali. A razne su strane one za i one protiv tiskanja hrvatske Biblije poduzimale korake, pisale predstavke. Oni koji su osporavali tiskanje Biblije bili su neki Kašićevi sunarodnjaci.

Na strani onih koji su bili za tiskanje Biblije uz samog Kašića isticao se nekadanji učenik Galilejev, tajnik Propagande Francesco Ingoli, čija je Kongregacija trebala i tiskati Bibliju. Znamenit je njegov rukopisni spis "O Novom zavjetu na ilirskom jeziku da li ga se treba tiskati - mišljenje tajnika Ingolija". Ingoli je jasno shvatio da Papina odluka o odlaganju tiskanja Kašićeve Biblije nije zabrana tiskanja, i da sada predstoji bitka za odluku, konačnu odluku koju ima donijeti Sveti Oficij. Ingoli u svom spisu podsjeća da je Kongregacija za širenje vjere, ima tome nekoliko godina, raspravljala o tome treba li tiskati Novi zavjet na hrvatskom/ilirskom jeziku. I iz valjanih razloga došla do potvrdnog rješenja. Ingoli, ako itko onda on, znade da se u mnogim krajevima "Ilirika" moli časoslov

17) Nav. mj.

18) Nav. rukopis, f. 385 r (folijacija olovkom)/ f. 367 r (folijacija tintom).

19) Nav. mj.

i čita misa na istom ilirskom jeziku (staroslavenskom) i smatra da nije nepodesno da bude Novi zavjet na tom jeziku. Zacijelo je Ingoli poznavao razliku suvremenog staroslavenskog i suvremenoga živoga jezika. No on je oba jezika smatrao jednim. Poblize ne veli u kojem smislu. Očito u tom da postoji osnovna istovjetnost i da postoji pri tom razlika. Ingoli koji je 1631. tiskao Levakovićev glagoljski misal zauzima se sada za tiskanje Kašićeve Biblije na živom jeziku. On to dvoje ne postavlja isključivo. Radi se o dva oblička istog ilirskog jezika. Za nj ne stoji "ili-ili" nego "i-i". Smatra da za svećenike koji služe misu i mole časoslov staroslavenski nije neprikladan Kašićev prijevod Novoga zavjeta na hrvatski/ilirski jezik. Ingoli nije zatvarao oči pred staroslavenskim ni pred živim hrvatskim jezikom. Znani su mu bili zacijelo prigovori koje je postavljala staroslavenska strana Bibliji na živom jeziku. On je nalazio pomirbeno, pluralno rješenje.

Ingoli je u Kongregaciji za širenje vjere, kojoj je bio više nego tajnik, zapravo duša, i u njenoj tiskari imao mjesta i za Levakovića i za Kašića, i za staroslavenske i za hrvatske liturgijske knjige, za glagoljski misal i brevijar i za latinički hrvatski Novi zavjet. Ingoli je prihvatio pronicljivog mladića iz Hrvatske Jurja Križanića i cijenio njegovu "moskovsku namisao" i ulogu "proroka mesijanizma kulture" u Rusiji.²⁰ Prianjao uz Bartola Kašića i promovao njegov prijevod Svetoga Pisma. Ingoli je prihvaćao rad oko staroslavenskih liturgijskih knjiga Rafaela Levakovića, Križanićeva učitelja, i hrvatsko-jezični rad oko Biblije Bartola Kašića, mogućeg Križanićevog ispovjednika. Hrvati koji se međusobno nisu nalazili već se u nazorima razilazili u Ingolija su nalazili mjesta. Pravo je šteta, što sunarodnjaci Hrvati u sporu oko hrvatske Biblije Bartola Kašića nisu imali Ingolijeve širine. Genijalni Ingoli!

Odluka kardinala o suvišnosti Kašićeve Biblije posvojena papom Urbanom VIII

Povjerenstvo što ga je osnovao Papa se sastalo upravo godinu dana nakon što je Urban VIII. odredio da se na traženje zagrebačkog biskupa zaustavi tiskanje Kašićeve Biblije dok Sveti Oficij drugačije ne odluči. Naime 13. lipnja 1634. održana je sjednica o "ilirskom prijevodu Biblije prema traženju pisma podastrtog Presvetomu i t. d." Ne spominje se o čijem je to pismu odnosno spisu ("libellus") riječ. Svakako o jednom koje je bilo podastrto papi Urbanu VIII. A samom papi su se u vezi s hrvatskom Biblijom, koliko je poznato, obratili pismom sam Bartol Kašić, nadbiskup dubrovački Toma Celesije, biskup zagrebački Franjo Ergelski i pomoćnik biskupa zagrebačkog Ivan Tomko Mrnavić. A možda i netko drugi tko nam nije znan.

Sudeći po redoslijedu i točkama zaključaka do kojih su teolozi i kardinali na sjednici došli i po okružnom pismu biskupima Ilirika o tim zaključcima, pismo o kojem je riječ moglo je, da ne rekнем moralo, biti pismo dubrovačkog nadbiskupa Celesija. Istina, on je tada mrtav, ali to ne priječi da se njegovo prije Papi podastrto pismo ne raspravi. Spomenimo samo, da je proces protiv Marka Antuna De Dominisa, mada je on bio umro, priveden kraju. A možda je pismo podastrto Papi i upućeno Svetom Oficiju na raspravu pismo samog Kašića. Sudeći pak po odlučnosti i tonu zaključaka sjednice povjerenstva pismo je moglo biti pismo biskupa Ivana Tomka Mrnavića, pomoćnika zagrebačkog biskupa, ono naime pismo o kojem sam gore govorio. Moglo je napokon biti pismo

20) Ivan Golub, Juraj Križanić prorok mesijanizma kulture. Križanićevo očitovanje o Misiji u Moskoviji – Della Missione in Moscovia, in: Bogoslovska smotra 66 (1996) 57-87.

zagrebačkog biskupa papi, zasebno, ili u stvari ono Mrnavičevo, napisano, kako on sam veli, po nalogu zagrebačkoga biskupa. Činjenica da se je pismo biskupa Mrnavića, pomoćnika zagrebačkoga biskupa Ergelskoga našlo u rukopisnoj ostavštini jednoga člana povjerenstva za rješavanje pitanja Kašićeve Biblije, Orazija naime Giustinijanija, čini mogućim naslućivanje da je upravo ono bilo pismo o kojemu je na sjednici bila riječ. Moguće je da je biskup Mrnavić, nalazeći se u Rimu službeno ad limina Apostolorum namjesto starošču shrvanoga zagrebačkog biskupa Ergelskoga članovima povjerenstva za pitanje Kašićeve Biblije dao primjerak svoga pisma papi. Ako je to ono pismo koje je bilo Urbanu VIII. podneseno i prema kojemu se trebalo na sjednici Svetoga Oficija raspravljati onda je zagrebački biskup Ergelski 1633. zaustavio tiskanje Kašićeve Biblije a njegov pomoćnik biskup Ivan Tomko Mrnavić 1634. doprinio odluci Svetog Oficija da se prijevod Kašićeve Biblije proglasi suvišnim. No, budući da je pismo biskup Mrnavić, kako sam veli, pisao po nalogu zagrebačkoga biskupa Ergelskoga, čijim je bio pomoćnikom, onda bi u konačnici, zagrebački biskup imao udjela u donošenju konačne odluke Svetoga Oficija da Kašićev prijevod nije potreban. Kakogod bilo crkveni je Zagreb, odnosno crkveni vrh u Zagrebu, igrao krupnu pa možda i presudnu ulogu u sudbini Kašićeve Biblije.

Teolozi savjetnici Sv. Oficija su trojici kardinala podastrijeli zaključak do kojega su glede Kašićeve Biblije došli. Kardinali, povukavši se na zasjedanje prosudili su da treba donijeti odluku ako je papa prihvati da novi, Kašićev prijevod, nije potreban, da se pokaže primjerci Kašićevog prijevoda i dostave Svetom Oficiju, da se pozovu biskupi Ilirika neka to provedu u djelo. Odluka glasi:

" Raspravljajući poslije među sobom uzoriti oci prosudili su da ovako treba odlučiti, ako se sviđa Presvetomu:

1. Skupiti napravljeni prijevod i dostaviti ga Svetom Oficiju posvuda.

2. Napisati okružna pisma krajevnim biskupima i posebno inkvizitoru Zadra, da s najvećom pomoćju skupe i spale prijevode heretika, koji su na ilirskom ili bilo kojem drugom jeziku rašireni, i da pouče puk, i sami da provedu protiv njih zabranu donesenu u pravilima Indeksa.

3. Opomenuti biskupe da upotrijebe najveću skrb oko poučavanja pitomaca, koji neka bi se dali na najmarljivije izučavanje latinskoga, da pomalo iščezne tražena nužnost ilirskoga jezika u svetoj misi.

4. Isto, da ovima koji se u Loretu ili drugdje u zavodima na trošak Apostolske stolice odgajaju, kad se po završetku studija vrata u domovinu, biskupi dodijele časti i služe se njihovom službom vodeći uvelike računa o njihovoj latinštini, kako bi se druge izazvalo na sličan studij.

5. Neka nastoje osim toga da se čita Katekizam, i da se često puku izlaže Kršćanski nauk za malene, i tumači, osobito kod slavljenja svete mise da se tako, kako je udomljen u čitavoj Crkvi običaj, poučavaju u onome što je potrebno za spasenje.

Uostalom ovaj novi prijevod nije potreban."

Urban VIII je posvojio ovaj zaključak kardinala u cjelini i u dijelovima i dao mu snagu odluke. Konačne odluke. Zaključak je upisan u službenu knjigu "Odluke- Decreti 1634".

Hrvatski prijevod Svetoga Pisma sačinjen Bartolom Kašićem nije zabranjen. Riječ zabrana se ne spominje. Razumljivo. U prijevodu nije bilo ničega neispravnoga glede vjere ili ćudoređa, niti netočnoga što se tiče vjernosti izvorniku – Vulgati.²¹ Uostalom, prijevod je, nakon što su ga riječ po riječ u Dubrovniku usporedili teolozi s izvornom

Vulgatom, dobio dozvolu mjesnog, dakle dubrovačkog nadbiskupa. Makar su primijenjene oštre mjere – primjerke naime Kašićeve Biblije treba pokupiti i poslati Svetom Oficiju ili inkvizitoru u Zadar- kako bi, očito, bio van upotrebe, zabrana kao zabrana nije izrečena. To će znati i Kašić i drugi koji će kasnije pokušati da se prijevod Biblije ipak tiska. A da je bila izrečena zabrana hrvatske Biblije Bartola Kašića jedva da bi bilo uopće moguće poslije pokušati nešto oko njena tiska.

Odlukom Svetog Oficija od 13. lipnja 1634. posvojenom od pape Urbana VIII. Kašićev se novi prijevod Biblije proglašuje suvišnim, nepotrebnim: "De reliquo nihil opus hac nova versione".²² Počam od pisma zagrebačkog biskupa Svetom Oficiju pitanje je treba li ili ne treba tiskati Kašićev prijevod Biblije. Riječju "nov prijevod" smjera se očito na djelomične prijevode Biblije sadržane u lekcionarima kao i na staroslavenske prijevode kao stare prijevode. Ovaj nov prijevod se smatra nepotrebnim. Spominjanje "novoga" prijevoda podsjeća i na pismo biskupa Mrnavića Urbanu VIII, gdje se naglašuje kako je nepotrebna "novost" prijevoda Biblije na hrvatski. Možda i to upućuje na mogućnost da je pismo, podastrho Urbanu VIII koje je bilo na sjednici povjerenstva za Kašićevu Bibliju bili Mrnavićevo pismo.

Srž odluke jest da treba predusresti kako se ubuduće ne bi ponovno pojavljivala potreba za prijevodom Biblije na živi jezik.

Okružno pismo biskupima Ilirika

Odluka o suvišnosti Kašićeve Biblije i s tim u vezi o slanju okružnog pisma biskupima Ilirika je donesena na pragu ljeta. Provedena je istom u jesen. Tek u studenom je poslano okružno pismo 11-XI-1634. biskupima Ilirika i inkvizitoru u Zadar - kojim se pozivaju na provedbu odluke Svetoga Oficija, posvojene od pape Urbana VIII. To su biskupi senjski, hvarski, ninski, skradinski i zagrebački. Na znanje i ravnanje šalje se prijepis okružnice nadbiskupu zadarskomu i nadbiskupu dubrovačkomu te inkvizitoru u Zadar. U okružnici, koju sam našao u prijepisu u arhivu Svetog Oficija u Rimu, obrazlaže im se odluka Svetoga Oficija. Nabrajaju se najprije razlozi za tiskanje Kašićeve Biblije što ih je bio iznio dubrovački nadbiskup Celesije.

Okružnica i počinje spomenom Tome Cellesija, nekoć nadbiskupa dubrovačkoga, konkretno molbom što ju je prije nekog vremena bio podastro Urbanu VIII. moleći ga da se tiska u posljednje vrijeme prevedeni Novi Zavjet na jezik ilirski ili slavonski. Potom se u okružnom pismu nabrajaju razlozi zbog kojih je sačinjen spomenuti prijevod. Kašićev u stvari prijevod. Kao prvi razlog zbog kojega je taj prijevod potreban navodi se ustuk neznanju svećenika; oni hoteći zadovoljiti općem običaju i želji naroda da se u misi tumači, razlaže evanđelje i poslanice, jer ne znaju dobro latinski, razlagali su ih iskvašenim tumačenjima, smiješnim, a katkad krivim i krivovjernim. Nadbiskup dubrovački Cellesi, veli se dalje u okružnom pismu, prosudio je da se taj nered i nezgoda može ukloniti upotrebom spomenutog, dakle Kašićevog, prijevoda Novoga Zavjeta, u zemljama gdje se taj jezik upotrebljava. A latinski malo znade ne samo puk nego i kler. Pretpostavljajući da su bili načinjeni dobro drugi prijevodi u druga neka vremena, nije se, međutim, pri tom držalo jedno narječje i istinski zajednički otmjeni govor koji je razumljiv za sve ilirske

21) Ivan Golub, Kašićs Übersetzung und die biblische Vorlage, in: Biblia Sacra, Versio Illyrica Selecta, Commentare, nav.dj., str.91-98.

22) Ivan Golub, Quellen zur Bibel Kašićs, nav.dj., str. 171.

zemlje "un dialetto, et uero parlar comune polito, et intelligibile per tutte le provincie illiriche".²³ A ovaj prijevod (Kašičev prijevod), razlaže se dalje u okružnici stanovništva nadbiskupa Cellesija, bit će baš primjeren u tom pogledu. Autor prijevoda (Bartol Kašić) naime iskustveno je upoznao mnoge od tih zemalja, bio u dodiru s različitim osobama, čitao različite knjige što su ih tiskali Dalmatinci, Bosanci, Dubrovčani i drugi iz Nacije. Papi se, veli se dalje u okružnici, predočilo da govor sadanjega prijevoda Novoga Zavjeta mogu razumjeti svećenici iz svih spomenutih zemalja, poimence Istre, Hrvatske, Dalmacije, Bosne, države Dubrovnik, Hercegovine, Srbije, Slavonije, Srijema, a taj govor mogu razumjeti i Slaveni koji obitavaju po čitavoj Ugarskoj, Valahiji, Bugarskoj, Moldaviji, Ruteniji (Ukrajini), Carigradskoj Traciji, na sultanovu dvoru, Čirkasiji, i u mnogim dijelovima Azije. Papi se, kazuje se dalje u okružnici, predočilo u molbenici nadbiskupa Cellesija, da je Kašičev prijevod Novoga Zavjeta također nužno potreban kako bi katolički svećenici imali tekst dobro preveden s Vulgate te bi ga suprotstavili lažnim i krivovjernim prijevodima što su ih načinili krivovjerci Hrvatske i srpski raskolnici, koji su grčkog obreda a ilirske nacije.

I okružnica smjesta nastavlja: Papa je za ovaj težak i važan posao odredio nekoliko kardinala Svetoga Oficija s nekoliko teologa i savjetnika također iz Svetoga Oficija. Oni su se više puta sastali i zrelo razmotrili navedene razloge i konačno 13. lipnja 1634., spomenuti kardinali su saslušavši mišljenje za to određenih savjetnika i teologa, "došli do jednodušnoga mišljenja da se ne smije odstupiti od općeg i drevnog običaja Crkve i da nipošto iz ozbiljnih razloga nije korisno ("in niun modo per gravissime ragioni espediente") objaviti spomenuti prijevod, već da su za uklanjanje navedenih nezgoda baš potrebne sljedeće mjere".²⁴

I onda se smjesta nabrajaju zaključci sjednice Svetoga Oficija od 13. lipnja 1634. Prvo da biskupi s najvećom pomnjom pokupe sve heretičke prijevode, odnosno prijevode koji su iz drugih razloga iskvareni, kako Novoga tako i Staroga Zavjeta, a koji se nalaze okolo na ilirskom jeziku ili kojem drugom i da ih spale, te da objasne puku, kad prosude da je to nužno, razloge koji ih na to navode, držeći se pravila Indeksa glede sličnih prijevoda. Drugo da isti biskupi poduzmu sve što je moguće kako bi mladići marljivo prionuli da uče latinski jezik i latinsku književnost, kako bi na taj način ubrzo prestala potreba s kojom računa spomenuti prijevod na ilirski ili slavonski jezik. Treće, neka biskupi potiču mladež na studij latinskoga pokazujući da vode računa o tome. Četvrto neka se biskupi pobrinu da se osobito nedjeljom i blagdanom poslije Evanđelja tumači kršćanski nauk dio po dio, kako se to čini u čitavom kršćanskom svijetu i kako to propisuje Tridentski koncil: Na taj će način vjernici biti dostatno poučeni o stvarima nužnim za spasenje. "Peto. Budući da, kako je rečeno, nije se prosudilo novi prijevod uputnim ("opportuna"), smatralo se dosljedno potrebnim, da u slučaju, da se nađu primjerci toga prijevoda u biskupijama i jurisdikcijama biskupa, ili bilo gdje drugdje, i bilo kod koje osobe, neka se skupe s pomnjom i na umjestan način bez buke, te nek se dostave Ocu inkvizitoru u Zadru ili neka se pošalju ovome Svetom Oficiju".²⁵ Potom se donosi odluka bez obrazloženja samo s prizivom na vlast papinu. On je tako odlučio. I određuje se da je biskupi imaju provesti i da trebaju izvijestiti Sveti Oficij o izvršenju odluke.

23) Nav.dj., str. 180.

24) Nav. dj., str. 181.

25) Nav. mj.

Otpor Dubrovčana

Tražio sam izravno ili neizravno sam tekst okružnog pisma, te prijepis možebitnog odgovora na nj, kao i kojim slučajem pokupljene primjerke Kašićeve Biblije u Ninu, Zadru, Rabu, Hvaru, Skradinu, Senju i Dubrovniku ali bez ishoda.²⁶ Osobno sam bio u Ninu, Zadru, Rabu, Skradinu i Dubrovniku i istražio biskupijske arhive. Istraživanja donosim drugdje. U Senju sam to tada učinio preko profesora dr Mile Bogovića, sada biskupa Gospičko-senjskoga. Glede Hvara sam mi je biskup Msgr. Slobodan Štambuk, ne jedamput, na ponovljeni upit ponovljeno odgovorio, da biskupijski arhiv još nije sređen.

Međutim dr. Elisabeth Erdmann-Pandžić u donosi dva pisma dubrovačkog nadbiskupa Antuna Severolija iz Faenze, Cellesijeovog nasljednika, jedno od 31. prosinca 1634. a drugo od 1. siječnja 1635. U njima je riječ o prijemu i provedbi okružnog pisma Svetoga Oficija biskupima Ilirika u vezi s Kašićevom Biblijom. U pismu od 30. prosinca 1634., upućenom Kongregaciji za širenje vjere, nadbiskup Severoli veli da ima obavijest Kongregacije Svetoga Oficija o odluci u vezi s prijevodom Novoga i Staroga Zavjeta Bartola Kašića, koji mu iz "veoma opravdanih razloga – per giustissime ragioni" nije dozvoljeno tiskati, i da je proveo mnoge naredbe u toj stvari, i premda im se puk najspremnije pokorio ipak, čini se, tvrdim za taj puk, veoma vičan slušati evanđelje na svome jeziku, što mu je oduzeta ta mogućnost da ga više ne mogu slušati na svojem jeziku. Na kraju veli da zna kako se radi o tome da se tiskaju neki misali na tom jeziku, pa moli obavještenje od Propagande da li je to u toku na utjehu toga puka.²⁷

Pismo pak nadbiskupa dubrovačkog Antuna Severolija od 1. siječnja 1635. govori o prijemu okružnog pisma Svetog Oficija o Kašićevoj Bibliji i o okolnostima provedbe njega u djelo. Nadbiskup veli da je s okružnim pismom primio nalog u vezi s prijevodom novoga Zavjeta na hrvatski/ilirski jezik. Upotrebljavaju ga sve župe njegove nadbiskupije izuzev grada; a u gradu se običava evanđelje kod mise smjesta ex tempore (improvizirano) prevoditi u crkvama redovnica. Pozvao je, veli nadbiskup, njihove kapelane i naredio im da taj običaj napuste a ukazom je to zabranio i za ostale crkve u biskupiji. Jako se neobičnim čini ovome puku napustiti svoj stari običaj i on, taj puk, ukazuje na to da je Sveta Kongregacija za širenje vjere imala nakanu s dozvolom Kongregacije Svetoga Oficija tiskati prijevod Evanđelja. Nadbiskup dalje moli kad budu tiskani misali u prijevodu da ga se obavijesti kako bi mogao poduzeti što treba. Glede knjiga (zacijelo heretičkih) izdao je, veli, ukaz. A što se tiče učenja latinskoga jezika, kaže, da je već od nastupa na dubrovačku stolicu tražio od klera studij latinskoga jezika. I, završava "ne ću propustiti provesti i drugu svaku pojedinost okružnoga pisma".²⁸

Kongregacija za širenje vjere je raspravljala o tom pismu 28. svibnja 1635. i odlučila da nadbiskupu dubrovačkom odgovori da naredi svojem kleru da kupi glagoljski misal što ga je 1631. uredio Rafael Levaković, u kojem su prevedena sva evanđelja (čitanja iz evanđelja). U pismu od 17. ožujka 1635. Antun Severoli, nadbiskup dubrovački kazuje Francesku Ingoliju, tajniku Propagande, kako mu je pisao nuncij iz Mletaka da se tu nalazi lijepa količina misala na ilirskom jeziku, što ih je tiskala Kongregacija za širenje vjere o svom trošku na dobrobit toga puka, a koje nitko ne kupuje. Kad je to priopćio svojim

26) Nav. dj., str. 185-193.

27) Elisabeth von Erdmann-Pandžić, Der gescheiterte Drucklegungsversuch der Kašić-Bibel, in: Biblia Sacra, Versio Illyrica Selecta, Komentare, str. 115.

28) Nav. dj., str. 120.

svećenicima jako su se obradovali. Budući da stoji njegova, nadbiskupova zabrana, koju je po nalogu Svetoga Oficija donio, da se ne smije *ex tempore*, smjesta improvizirano prevoditi pod misom s latinskoga evanđelje i poslanice na živi jezik, svećenici su pokazali spremnost da kupe lijep broj spomenutih misala. No ipak prethodno žele znati kojim su slovima tiskani ti misali, jer se u državi dubrovačkoj služe samo latinskim i talijanskim pismom, a ne razumiju staro dalmatinsko, ni takozvano pismo sv. Jeronima (glagoljicu). Ako je, veli nadbiskup Severoli, misal na odgovarajućem pismu, pobrnut će se da ga se kupi veća količina.

Saznavši da su misali o kojima se vodila prepiska ne na latinici nego na glagoljici nadbiskup dubrovački Severoli piše Francesku Ingoliju: "Ne mogu prinuditi ove svećenike da uče i čitaju pismo sv. Jeronima (glagoljicu), njima posve tuđe i nepoznato, i stoga namjeravam dati pregledati evanđelistar Oca Kašića i na svojem mjestu i u svoje vrijeme, za zadovoljenje svoje biskupije, zatražiti dozvolu da ga se tiska".²⁹ I tako je u Dubrovniku odakle je krenula zamisao o prijevodu Biblije na hrvatski provedena odluka Svetoga Oficija o ustuku protiv Biblije. Ako je nadbiskup Severoli sve proveo u djelo onda je pokupio sve moguće primjerke Kašićeve Biblije i poslao ih ili Inkvizitoru u Zadar ili Svetom Oficiju u Rim. Jedan je možda tome izbjegao, navodni naime primjerak na otoku Koločepu koji sam tamo uzdalud tražio. Također sam, s istim ishodom, tražio ostavštinu inkvizitora u Zadru Kornelija Nassija, koji je, navodno, prvi bio ukazao Svetom Oficiju, na sumnjivost nauka Marka Antuna De Dominisa.³⁰

Dubrovčani su pružili otpor kupnji Levakovićevog glagoljskog misala iz 1631. za koji je nuncij javio dubrovačkom nadbiskupu Severoliju da u većoj količini stoji u Veneciji no nitko ga ne kupuje. Dubrovčani ga nisu kupovali jer je pisan glagoljicom, pismom, na koje, veli nadbiskup Severoli, ne može nagnati svoje svećenstvo da ga uči. No, u riječima nuncija u Mletcima, da nitko ne kupuje misala, krije se i nešto drugo. Ne radi se samo o Dubrovčanima kao (ne)kupcima nego i o drugima. Ti drugi su zacijelo oni gdje se služba Božja po Hrvatskoj obavlja na staroslavenskom jeziku i u glagoličkom pismu. Zašto oni ne kupuju Levakovićev misal? Predmijevam zato što je odudaran od prijašnjih hrvatskih glagoljskih misala, misala hrvatske staroslavenske redakcije. Ovaj, što ga je uredio Levaković, jest rutenizirani, istočnoslavenizirani misal. Rusificiran ili istočnoslaveniziran. I na taj način stran Hrvatima. I to je zacijelo razlog otporu hrvatskog glagoljaškog svećenstva. Dakako da je Levakovićev misal s vremenom ipak prodro u Hrvatsku jer drugog misala nije bilo. I tako su se zbila dva udara na hrvatsku jezičnu tradiciju. Jedan je isključenje Kašićeve Biblije prevedene na živi hrvatski jezik. Jedan je pak na hrvatsku redakciju u staroslavenskom jeziku putem rusifikacije iliti istočnoslavenizacije.

Nisam do sada našao izvore o tome kako je u drugim biskupijama Ilirika primljeno okružno pismo Svetog Oficija o Kašićevoj Bibnbliji. No, jer imamo primjer kako je primljeno u Dubrovniku, možda možemo po načelu "*pars pro toto*" zaključiti da je *mutatis mutandis* slično bilo i u drugim biskupijama. Potvrda tomu bit će i pismo hrvatskih svećenika 1642. Urbanu VIII. neka dade tiskati Kašićev prijevod Biblije na hrvatski jezik na latiničkom pismu.

29) Nav.dj., str. 131.

30) Golub, Quellen zur Bibel Kašićs, str. 188-193.

Kašićeva obrana svojega prijevoda Svetoga Pisma

O odluci Svetoga Oficija od 13. lipnja 1634. morao je biti na neki način obaviješten i sam Bartol Kašić. Nema traga tome da bi mu ona bila službeno pismeno dostavljena od strane Sv. Oficija. No on ju je ipak saznao bilo da mu je usmeno priopćena ili pismeno predana bilo je došao do primjerka okružnog pisma biskupima Ilirika.

Kašić piše obranu svojega prijevoda Biblije. Istražujući u Vatikanskoj apostolskoj biblioteci Jurja Križanića naišao sam 25. siječnja 1975. na Kašićevu Apologiju u kodeksu Vat. Lat. 6811, i u svoju bilježnicu "Vatikanska biblioteka 2" unio: " Vat. lat. 6811. Uzeo radi toga što sadrži apologiju Bartola Kašića o glagoljici. Doista evo naslova: Bartholomaei Cassij Sacerdotis Theologi e Soc. Jesu Peniteniarij Apostolici in Basilica s. Petri Apologia Adversus eos qui asserunt a S. Hieronymo Dalmata Doctore maximo Slaunonicos seu Glagoliticos caracteres repertos esse, et ab eodem universum corpus Sacrae Scripturae Dalmatis Slaunonica lingua traditum esse (f. 17-23 r). Usporediti Križanićeve koncepcije s ovima Kašićevima o jeziku. Slijedi odmah ovaj spis Kašićev: De Varijs Versionibus Slaunonicis Dalmaticis seu Illyricis et Serblanis seu Rutenis (24-40v). Usporediti s Križanićem."³¹ Poslije je na Kašićevu Apologiju naišao Vladimir Horvat koji ju je objavio.³²

Tu pri kraju svojega odnosno svojih spisa pod naslovom "Prigovori i odgovori – Obiectiones et responsa" Kašić odgovara na pojedine točke odluke Svetoga Oficija od 13. lipnja 1634. Bit će da je u ruci imao odluku Svetoga Oficija donesenu u okružnom pismu biskupima Ilirika. Drugi je redosljed točaka odluke u okružnom pismu a drugi u svesku "Oduke - Decreti 1634". Kašić slijedi redosljed što dolazi u okružnom pismu. Iz toga se daje nazreti da je imao odnekuda tekst okružnoga pisma.

Kašić kaže: "...prigovara se da nije potreban izabrani ilirski/hrvatski prijevod jer su dostatni drugi ustuci."³³ Kašiću je jasno da njegov prijevod nije zabranjen nego samo proglašen suvišnim, "nepotrebnim". Potom Kašić nabraja ponešto sažeto pet točaka odluke Svetoga Oficija od 13. lipnja 1634., po redu kako dolaze u okružnici biskupim Ilirika. I onda na svaku od njih odgovara.

Na prvu točku kojom se traži da se pokupe i spale heretičke Biblije na Ilirskom/hrvatskom odgovara. Sveta Kongregacija za širenje vjere smatrala je da je ilirski/hrvatski prijevod potreban i da ga treba tiskati, skupa s autentičnim latinskim tekstom. Kad bi njegov prijevod izišao na svijetlo dana, katolici bi heretičke i sve druge pogrešne prijevode razderali i spalili bez buke u zemljama gdje su kršćanski vladari, a i oni katolici koji su pod turskom vlašću isto bi učinili. "Ako ne iziđe katolički izabrani prijevod tko će skupiti iskrivljene prijevode ili heretičke da ih preda da se spale, kad ne zna da su takvi, posebno u Turskom carstvu".³⁴

Na drugu točku odluke od 13. lipnja 1634. prenesene u okružnom pismu biskupima Ilirika Kašić odgovara. U odluci se odnosno pismu kaže neka biskupi nastoje da mladež prione uz učenje latinskoga, pa ne će biti potreban ilirski/hrvatski govor u tumačenju svetopisamskih mjesta u misi. Kamo sreće, veli Kašić, da to može biti, da se poučava

31) Nav. dj., str. 143.

32) Vladimir Horvat, Bartol Kašić u obranu svoga prijevoda hrvatske Biblije, in: Vrela i prinosi, Zagreb 1992/1993, br. (10) 19, str.169-175, 191-206.

33) Nav. dj., str. 203.

34) Nav. dj., str. 204.

naime latinski. Ali gdje su nam škole? Potom prelazi na samu bit stvari: "Dobri Bože, koje i kolike će teškoće postavljati i izvikivati? Što bi nam koristio u Italiji, i za što bi nam bio probitačan ilirski jezik? Tim istim pravom pa i boljim i valjanijim reći će Iliri: što nam koristi učiti latinski jezik s toliko muke u našim ilirskim zemljama? Dajte nam poznavanje Svetoga Pisma ne na latinskom nego na ilirskom jeziku. Niti Pavao Apostol, ni ostali apostolski muževi nisu nas učili hebrejskom, grčkom ili latinskom govoru: već su ilirskim govorom Ilirima govorili božanske tajne, vebna djela Božja; Evandjelju Kristovom bit ćemo vrlo kratkim prijevodom poučeni, uvjeravani, popravljeni i obrazovani. Čemu su Latini iz hebrejskog i grčkog načinili Sveto Pismo latinskim, koji je tada bio živi narodni govor ("vernacula"), ako ne zato da lakše nauče i razumiju, i izbjegnju poteškoće u učenju stranih jezika, koji kod Latina nisu mogli biti ni od kakve koristi? Ovo isto treba reći i o Ilirima".³⁵ Kašić ovaj sloj završava sjećanjem na Beograd, gdje je s drugovima htio skupiti djecu u škole: "Opomenuli su nas kršćanski žitelji da toga ne činimo. Turci će ih naime ugrabiti, rekoše, i pokupljene za svoju sljedbu obrezati".³⁶

Kašićeve navedeno razmišljanje o hebrejskom i grčkom jeziku na kojima je pisana svetopisamska poruka vrlo je pronicljivo. Nisu nam apostoli navještali jezik na kojem je pisano Sveto pismo nego poruku na jeziku onih kojima su navještalo evandjelje. Kašić je prepoznao stav pracrkve da se ne treba biti najprije Židov kako bi se postalo kršćaninom; a jer na istost (identitet) spada jezik, onda ne treba znati židovski da bi se bilo kršćaninom. Navještanje treba biti na jeziku naroda koji se evangelizira. Pretekao je Kašić time Goethea koji reče, da Bog nikada ne šalje proroka narodu osim u njegovu jeziku. Preteča je Kašić II. Vatikanskoga koncila začetnika suvremene inkulturacije, preteča i dalekog nasljednika pape Urbana VIII. Slavena Ivana Pavla II, kojega se u prvom redu može nazvati "papom inkulturacije". Kašić je slijedio duh svetoga Grgura Nazijanskoga i duh svetoga Konstantina Ćirila; sv. Grgur Nazijanski, teolog i pjesnik, učeni Grk, govorio je da je riječ za njega život i on da je sluga riječi i on daje svoj jezik, grčki, Bogu da Bog govori grčki; time nadahnut sv. Ćiril daje slavenski govor Bogu, da bi Bog govorio slavenski; i sv. Grgur Nazijanski, preodabrani učitelj Ćirilov, i sv. Ćiril, apostol Slavena skupa s bratom Metod, htjeli su dati Bogu svoja usta, svoj jezik; Grgur da Bog govori Grcima grčki, Ćiril daje Bogu slavenski jezik (i pismo) da njime Bog govori Slavenima.³⁷

Na treću točku odluke Svetoga Oficija od 13. lipnja 1634. Kašić odgovara. U toj se točki određuje neka bi biskupi mladiće koji se vraćaju sa studija iz Ilirskog kolegija u Loretu ili od druguda promicali i nagrađivali vodeći računa o njihovom poznavanju latinskoga. Kašić postavlja pitanje koliko ih je izašlo iz tog i tih kolegija i koliko ih je po župama. "Mitre, naime, traže, na arhidakonate i kanonikate vrebaju. Jedva da se tko dade skloniti na vrlo siromašne župe da poučava i obrazuje puk... Odakle će (biskupi) u pedesetak ili stotinjak župa uzeti župnike, ako ne od klerikalne nevjera ("ex idiotis clericis"), kojima povjeravaju brigu za duše".³⁸ Smjerajući na nekatoličke slavenske prijevode Svetoga pisma, na protestantsku Dalmatinovu Bibliju i na pravoslavnu ostrošku Bibliju Kašić tuguje: "Zar će dakle heretici imati i shizmatici moći iznijeti slavenski ili rutenski prijevod

35) Nav. mj.

36) Nav. dj., sgr. 205.

37) Tomaš Špidlik, Constantino Cirillo e Gregorio Nazianzeno, in: Homo imago et amicus Dei. Čovjek slika i prijatelj Božji; The Man – Image and Friend of God; Der Mensch – als Bild und Freund Gottes; L'uomo – imagine ed amico di Dio. Miscellanea in honorem Ioannis Golub. Curavit editionem Ratko Perić. Pontificium Collegium Croaticum Sancti Hieronymi Romae 1991, Collectanea Croatico-Hieronymiana de Urbe, str. 112-113.

38) Horvat, Bartol Kašić u obranu svoga prijevoda, str. 205.

Svetoga pisma; jedino katolici latinskoga obreda ne će imati neki prijevod izabran iz drevnih prijevoda, koji bi iznijeli protiv shizmatika i heretika?"³⁹ Njegova Biblija, Kašićeva Biblija, želi biti Anti-Dalminova i Anti-Ostroška Biblija.

Na četvrtu točku odluke Svetoga Oficija od 13. lipnja 1634. Kašić odgovara. U toj se točki nalaže biskupima da povedu brigu oko poučavanja kršćanskoga puka nauku vjere. Kašić koji je proputovao mnoge krajeve i one pod turskom vlašću veli: "Izvršno bi bilo kad bi se biskupi za to brinuli. Ali koliko je biskupa pod turskom vlašću, koji o tome mogu voditi brigu? Ali ni to ne bi bilo dostatno narodima koji traže primjere, povijesti, poslanice, Sveta Evanđelja i istinita tumačenja Svetoga pisma".⁴⁰ I jednom rečenicom izriče Kašić stav koji se može odnositi i na skoro sve točke odluke Svetoga Oficija: "To su spekulativni ustuci zacijelo dijelom jako dobri kad bi se u praksu mogli provesti".

Peta i posljednja točka odluke Svetoga Oficija od 13. lipnja 1634. morala je najviše zaboljeti Kašića. Njome se naime naređuje da se pokupi njegov prijevod na hrvatski gdjedog ga se nađe čak i kod pojedinaca i da ga se preda ili inkvizitoru u Zadar ili da ga se pošalje Svetom Oficiju u Rim. Kašić je godine uložio u taj posao. Smatrao je zacijelo to svojim životnim djelom. Potali su ga na to dubrovački nadbiskupi, Kongregacija za širenje vjere; podijeljeno mu je od mjesnog dubrovačkog nadbiskupa odobrenje; surađivali su s njim vrsni znaoci na reviziji prijevoda uspoređujući ga s Vulgatom riječ po riječ. I sada treba zatraži svaki trag tog Hrvatskoj Bibliji. Pomesti je gdje god bi je se našlo.

A i ono što se je htjelo hrvatskim prijevodom učiniti također je moralo uvećati Kašićevu bol. Svećenici bi dobili Bibliju na otmjenom i općem, zajedničkom jeziku. Mogli po njoj propovijedati. Čitati iz nje poslanice i evanđelja u misi. Rasprostranila bi se ta Biblija po slavenskom svijetu kao katolička Biblija. Stupila namjesto protestantske Dalminove i pravoslavne Ostroške Biblije. Pomogla bi stvaranju jednoga dosta širokoga, makar ne sveslavenskoga, ali neke vrste slavenskoga koine dijalekta. Postavili bi se temelji standardnoga hrvatskoga jezika.⁴¹ Čitan kod mise, pjevan u časoslovu, listan u domu jezik Kašićeve Biblije utjecao bi na ustaljenje jezika. I na obogaćenje leksika.⁴² Sve je to mogao imati pred očima i zacijelo imao Bartol Kašić. I zato je odluka Svetog Oficija da se pokupe svi primjerci njegovog rukopisnog prijevoda i dostave inkvizitoru u Zadar ili Svetom Oficiju u Rim Kašića jako ranila. A mi, koji smo povijesno prošli ono što je on naslućivao, to jest vidjeli što smo izgubili time što njegov prijevod nije tiskan u 17. stoljeću pridružujemo se njegovoj boli.

Kašićev odgovor na petu točku odluke Svetoga Oficija od 13. lipnja 1634. pravi je plač iliti tužaljka, ali ne kletva, Bartola Kašića Pažanina, svećenika teologa Družbe Isusove: "Na peto se odgovara: Zacijelo ne smije se uskratiti samo ilirskoj naciji ilirski prijevod što ga je izabrao i napisao muž katolik, prema gore navedenim odlukama Svetoga Grgura i Ivana VIII. pape. Ilirska naime Nacija uporno traži poznavanje Božje riječi na narodnom živom jeziku, kako je uživaju napisanu na rodnom živom jeziku Nijemci, Francuzi, Flandrijci, Poljaci i Mađari. Njima nikad nije bilo dozvoljeno služiti na narodnom živom jeziku misu ili obavljati božanski časoslov a što je kroz osamsto godina bilo dozvoljeno i u ovo je vrijeme također dozvoljeno činiti Slavenima i Ilirima sveukupnima, koji nigdje

39) Nav. mj.

40) Nav. mj.

41) Radoslav Katičić, Über die Sprache der Kašićschen Bibelübersetzung, in: Biblia Sacra, Versio Illyrica Selecta, Kommentare, str. 59-70.

42) Darija Gabrić – Bagarić, Das Wörterverzeichnis zur Kašić-Bibel, in: Biblia Sacra, Versio Illyrica Selecta, Kommentare, str. 199-453.

nemaju nikakve škole niti latinske akademije viših studija, kao što ih imaju Nijemci, Francuzi i ostali prije spomenuti. Bog je zacijelo dao svima narodima veliku knjigu prirode. Kako ne bi htio svojom Svetom Biblijom priopćiti sve svakome narodu, kao što propovijeda Sveti Apostol: Da svaki jezik prizna da je Isus Gospodin na slavu Boga Oca? I psalam tvrdi: Svaki duh neka hvali Gospodina. Dar sviju jezika dao je Apostolima Duh Sveti, da svima mogu govoriti čudesna djela Božja. Toga sada ipak Latinska crkva nema da bi naime govorila jezikom sviju nacija. I zaista, čini mi se, da je kriva zavist i neljudskost što se knjige božanske mudrosti sakrivaju od ilirskih katoličkih svećenika. Napokon, ako su mnoge druge knjige, poglavito nabožne, pravo i korisno prevedene na druge jezike, i svakodnevno se na veliku korist vjernika prevode, i tiskom se među pukom raspačavaju, kao što će sada izaći, ako Bog da Ilirski rimski obrednik, koji će biti od najveće pomoći ilirskim svećenicima, zašto ne bi izašla i izabrana Sveta Biblija, kao što je izašla Arapska, Etiopska i Kineska na narodnom živom jeziku? S tom naime zabranom da je ne smiju čitati laici bez dozvole i ovlasti biskupa ili inkvizitora, da se ne bi dobri dobrim zlo služili. Da bi Bog predobri i najveći, prema mojim željama, i mojim naporima izveo očuvanje, širenje i obranu katoličke vjere koja je pod turskom vlašću gotovo slomljena i ugašena tako da se o Ilirima što uzdišu i plaču pod preteškim i pregorkim jarmom, može reći onu riječ proroka Izaija: Idite anđeli hitri narodu u grču i razderanu. Vrlo mali dio naroda je ostao katoličkim a i taj je još bez biskupa i svećenika. Gdje su naime biskupi Dardanije, Srijema, Ilirika, Tracije, Makedonije, Bugarske, Ilirije? Tko će dati glavi mojoj vode, i očima mojim izvor suza da oplačem grč, pustoš, razaranje i opustošenje neprijateljsko? Svršavam ovdje uzdišući i plačući dok si u sjećanje dozivam što sam ja sam vidio, i svojim očima motrio: oskrvrnjene i razorene crkve, ili pretvorene u turske mošeje; gradove do temelja uništene, i ništa više nije ostalo osim koliba, plevnjaka i stračara. Smilovao nam se Bog i blagoslovio nas, rasvijetlio lice svoje i Riječ svoju nad nama i smilovao se Ilirskoj naciji, istrtoj, skoro satrtoj. Konac. Hvala Bogu."⁴³

Bartol Kašić nije smjesta nakon što je Sveti Oficij donio odluku o nepotrebnosti njegovoga prijevoda Novoga zavjeta povukao svoj primjerak iz Svetoga Oficija. Istom 2. svibnja 1635., skoro, dakle, godinu dana od donošenja odluke odnosno pola godine od slanja okružnog pisma biskupima Ilirika, Kašić traži od Svetoga Oficija da mu se vrati njegov prijevod Biblije. Molbi je 23. svibnja 1635. udovoljeno.⁴⁴

Pismo hrvatskih svećenika 1642. Urbanu VIII. da tiska Kašićevu Bibliju

Bartol Kašić nakon što mu je odbijeno tiskanje hrvatske Biblije ne odustaje od svoje namjere. Znajući da su sunarodnjaci osujetili tisak njegove Biblije i da su domородni biskupi bili pozvani od Svetoga Oficija da provedu odluku Svetoga Oficija posvojenu od Urbana VIII, Kašić se u proslavu –pisanom 1636.- svojemu hrvatskom Ritualu rimskom, tiskanom 1640. obraća svećenicima u domovini da zamole biskupe neka bi pisali Papi i kardinalima Kongregacije za širenje vjere da se tiska hrvatska Biblija: "Hociu yosc, datti na znanje Pochtovanim Popovom, i Pastirom od dusca, dasam ne samo prinessao u nasc yezik ovim govorom opchieneniyim Ritual ovij Rimski, neggo takayer i sfa Sfeta Pijjsma, Staroga, i Novoga Zakonna: sfe, ktoye u Biblij upijsano, i potvyardyeno od Sfetoga Oca

43) Horvat, Bartol Kašić u obranu svoga prijevoda, str. 205-206.

44) Golub, Quellen zur Bibel Kašićs, str. 140-141, 171.

Pape. Molitte dakle sarcanno, prositte Poctovani Misnici vasse Arhibiskupe, i Biskupe, da upijssu S. O. Papi, i Kardenalom sfetoga skuppa od Razplodnyenya Virre Isukarstovae, da vam cine, datti na sfitlost Sfeta Pijssma, nekaih uzmoxete istino razumitti, i puku tomacciti, i pripovidati. — Dobrocesnichie za isto bitti, i blaxeni Narod nasc Slovinski, akomu Gospodin Boog poda, i Sfetigna Papina cinij, dase utiscte, i izvedu nascki na sfitlost Sfeta Pijssma, nekaih uzmoxe sfakki Caerkvenni razumitti, i pravoverno pripovidati po sfih darxavah".⁴⁵

Da li je ovaj Kašićev zov svećenicima da se obrate svojim biskupima neka bi se oni obratili papi i kardinalima naišao na odaziv ne znamo. No činjenica je da su se hrvatski svećenici 1642., dakle nakon dvije godine, obratili izravno sami papi Urbanu VIII. Moguće je da su se bili najprije obratili biskupima pa ne videći uspjeha izravno su se sami obratili papi s molbom da dozvoli tiskanje Kašićeve cijele Biblije. Pismo sam našao u arhivu Svetoga Oficija.⁴⁶

Potpisnici pisma znadu, vidi se iz svega, što je protivna strana navodila kao dokaz protiv objavljivanja hrvatske Biblije Bartola Kašića. Poznata im je odluka Svetoga Oficija kojom se Kašićeva Biblija proglašuje suvišnom. Zato svojim pismom papi Urbanu VIII. predstavljaju Kašićevu Bibliju drugačijom od onoga kako su je predstavljali njeni protivnici. Ponajprije rješavaju pitanje odnosa Kašićeve Biblije prema staroslavenskim prijevodima dijelova Biblije u misnim čitanjima. To dvoje ne suprotstavljaju. Pače, govoreći o počecima pothvata oko Kašićeve Biblije vele, kako je Kongregacija za širenje vjere prije dvadeset godina naredila dubrovačkom nadbiskupu da dade revidirati knjige Svetoga Pisma pisane ilirskim jezikom pred 800 godina i kasnije te izabrali od njih "scegler da quelli" Stari i Novi Zavjet, i uskladiti ga, koliko je moguće s izdanjem Vulgate. Očito se ima pred očima staroslavenske prijevode ali i kasnije hrvatske lekcionare. Nadbiskup dubrovački je, kažu potpisnici pisma dalje, izabrao i zamolio oca Bartola Kašića, svećenika teologa Družbe Isusove, da preuzme taj posao i revidira spomenute ilirske knjige i "napravi od njih izbor – farne la scelta", usklađujući to s Vulgatom. Kašić je preuzeo taj posao i učinio kako mu je bilo naloženo "odabirući iz svetih ilirskih knjiga čitavu Svetu Bibliju – scegliendo dalli Sacri libri Illirici tutta la Sacra Biblia".⁴⁷

Upoznata s time Kongregacija za širenje vjere povjerala je dubrovačkom nadbiskupu, da izabere neke svećenike, vješte latinskom i ilirskom/hrvatskom jeziku, koji će proučiti "izabrani prijevod – scelta Traslazione", da li je dobro sačinjen i da li je sukladan izdanju Vulgate. Kroz šest i više godina četvorica svećenika teologa i ilirskih/hrvatskih propovjednika (trojica od njih bili su nekad pitomci Ilirskoga kolegija u Loretu) "izabrano Sveto Pismo – la Scrittura scelta" revidirali su i ispitali te usporedili s latinskim tekstom Vulgate a nadbiskup dubrovački Celesije, blage uspomene, dao je odobrenje prijevoda i po nadbiskupu iz Krfa poslao gao u Rim.

Kongregacija za širenje vjere nakon zrelog promišljanja odlučila je da se Biblija tiska i da se pozove oca Kašića u Rim kako bi pomagao kod tiskanja. Kad je on, kazuju dalje svećenici potpisnici pisma Papi, došao 1633. u Rim našao je da su neki zlobnici jednom predstavkom ("memoriale") omeli pothvat, i u ovih devet godina nije mogao postići

45) Ritual Rimski istomaccen slovinski po Bartolomeu Kassichiu Popu Bogoslovcu od Druxbae Yesusovae Penitenciru Apostolskomu. V Riimu, Iz Vtiestenicae Sfet: Skuppa od Raszplodyenya S. Vierrae. 1640

46) Golub, Quellen zur Bibel Kašićs, str. 148-150, 175-176.

47) Christian Hannick, Zur Textgestalt der Bibelübersetzung des Bartol Kašić, in: Biblia Sacra, Versio Illyrica Selecta, Commentare, str. 71-90; Ivan Golub – Marko Mišerda – Tomislav Mrkonjić, Hrvatski teološki termini "Rituala Rimskoga" Bartola Kašića (1640), in: Bogoslovska ssmotra 49 (1979) 331-357.

da se započne tiskanje barem Novoga Zavjeta koji je potreban ilirskim/hrvatskim svećenicima, kako redovničkim tako svjetovnim radi propovjedanja Božje riječi na vlastitom jeziku u dobrom prijevodu.

Tako bi se dobio siguran ilirski/hrvatski prijevod s kojim bi se moglo razumjeti latinski tekst, pa ne bi svaki pojedinac propovjedajući pravio od početka svoje nove prijevode, tolike, pače, koliko će biti župnika i ilirskih/hrvatskih propovjednika, koji će u propovjedi navoditi izreke Svetoga pisma i tumačiti ih na svom jeziku, na svoj način. K tome nemajući sigurnog ilirskog/hrvatskog teksta prijevoda, svaki koji je malo vješt latinskom jeziku stvarat će sam ilirski/hrvatski tekst, a to će roditi mnogim pogreškama i besmislenim tumačenjima, kao što se vidjelo i čulo u prošlosti. Taj Kašićev hrvatski prijevod svećenici potpisnici pisma Papi i opet nazivaju izabranim prijevodom. "Iz ovoga izabranoga dobro napravljenoga prijevoda - da questa Scelta ben fatta Translatione" izvući će ilirski/hrvatski svećenici one dobre plodove o kojima piše Sveti Pavao u trećoj glavi druge poslanice Timoteju: "Sve Pismo Bogom nadahnuto, korisno je za poučavanje, popravljanje, odgajanje u pravednosti, da čovjek Božji bude savršen, podučen za svako dobro djelo".

I još jednom nazvavši Kašićev prijevod izabranim prijevodom, nazivaju ga i starim prijevodom. Vele: "ovaj stari izabrani ilirski/hrvatski prijevod - questa uecchia Translatione Illirica scelta", usklađen s latinskom Vulgatom, tiskat će se skupa s latinskim tekstom, kako je već bila odredila Kongregacija za širenje vjere, i privući će narode Ilirskih zemalja počitanju prema Apostolskoj stolici, utvrditi ih u svetoj vjeri katoličkoj, obraniti ih od krivovjernih prijevoda, uništiti nove luteranske prijevode i stare arijanske, one tiskane u Witembergu i Tübingenu slovima što ih je iznašao Konstantin Filozof, i one druge tiskane slovima vrlo sličnim grčkim slovima. Nazivanje Kašićeva prijevoda "starim" čini se da smjera na odluku Svetog Oficija od 13. lipnja 1634. koja završava riječima da nije potreban "ovaj novi prijevod". Možda smjera i na pismo biskupa Mrnavića, pisana u po nalogu zagrebačkog biskupa Ergelskoga, u kojem se, naime, Kašićevu Bibliju naziva "novošću" i uporno tvrdi kako je ta "novost" nepotrebna.

A u pismu hrvatskih svećenika postojano ponavljan naziv za Kašićev prijevod "izabrani prijevod" ističe povezanost i nadovezanost Kašićeve Biblije na prijašnje djelomične staroslavenske i hrvatske prijevode. U tom svijetlu je razumljiv i naslov što ga je vlastitom rukom Bartol Kašić dao svojoj Bibliji: "Versio Illyrica Selecta".

Svoje pismo hrvatski svećenici završavaju molbom Urbanu VIII: "Mole dakle ponizno hrvatski/ilirski svećenici da se udostoji Vaša Svetost ne samo dati dozvolu, da se može tiskati izabrani spomenuti ilirski prijevod izvađen iz raznih starih pijevoda i usklađen s autentičnim latinskim izdanjem Vulgate, nego da apostolskom vlašću naredi da se dade u tisak (u skladu s odlukama Kongregacije za širenje vjere) latinskim slovima koja su zajednička svim narodima Evrope, i poznata gotovo svim ilirskim svećenicima a koja su lakša za učenje svećenicima latinskog obreda i također grčkoga obreda Srbima, Moldavcima i Rutenima, koji će svi postati privrženi Apostolskoj rimskoj stolici, odbacit će Biblije luteranske, arijanske, shizmatičke, iskorijenit će se zloporabe da se naime svakodnevno sačinjava prijevod Svetoga pisma kako bi ga se propovijedalo puku, i iz toga će se crpsti neizmjerni plodovi, koje su uvijek crpli (iz Svetoga dobro shvaćenoga pisma) drevni sveti oci i sveti teolozi, i crpe suvremeni propovjednici".⁴⁸

I tako završava pismo hrvatskih svećenika papi Urbanu VIII. U pismu se, kako pokazuje sam leksik, ističe da je Kašićev prijevod "izabrani prijevod – versio selecta". Postojano

48) Golub, Quellen zur Bibel Kašićs, str. 175.

isticanje da je Kašićeva Biblija "versio selecta" pokazuje da je potpisnicima poznat prigovor Kašićevu prijevodu Biblije, prekid naime kontinuiteta sa staroslavenskom i hrvatskom lekcionarskom maticom.

Mogli bismo reći da su po srijedi dva ispravljanja svetih knjiga nastalih na staroslavenskom počam od prije 800 godina dalje: Levakovićevo i Kašićevo. Levaković skupa s Ukrajincom Metodijem Terleckim rusificira odnosno rutenizira, ukrajinizira liturgijske knjige i u njima biblijski sloj, a Kašić, vjeran duhu začetnika staroslavenskih bogoslužnih knjiga, posuvremenjuje Bibliju (u njima) prevodeći je na živi jezik. On shvaća da je staroslavenski bio živi jezik na koji su prevedene svete knjige; no on je kasnije antikviran. Sada ga revidirati za Kašića znači svete knjige staviti u živi jezik. To znači slijediti duh (ne i slovo) predaje, staroslavenskoga jezika u liturgiji i u Bibliji. Ovo što čini Kašić učinila su upravo sveta braća Ćiril i Metod uvodeći (staro)slavenski jezik, tada živi jezik u Bibliju i liturgiju. Kašić se nije iznevjerio duhu staroslavenskoga u Bibliji, prevodeći Bibliju na živi jezik. I u stvari nije prekinuo tradiciju. Dogodila se istovremena reforma staroslavenskoga Levakovićevo i Kašićeva. Prva, koja je slijedila slovo, druga koja je slijedila duh. Levaković s Terleckim misle da obnovom staroslavenštine putem rusifikacije popravljaju, revidiraju staroslavenski, Kašić, makar toga izričito ne kaže, ali se dade iz cjeline nazreti i osobito iz pisma hrvatskih svećenika papi Urbanu VIII razabrati, vidi reviziju staroslavenskih i hrvatskih lekcionarskih biblijskih mjesta, probranih, upravo u prevođenju Biblije s Vulgate na živi jezik, u stvari na ono što je u počecima bio (staro)slavenski: živi jezik u Pismu i liturgiji.

Potpisnici pisma papi, hrvatski svećenici, zastupaju objavljivanje Kašićeve Biblije na latiničkom pismu. To je, izgleda, korjenit otklon od staroslavenskoga. Samo na oko. Ovo je također dosljedno provođenje revizije u duhu iskonske staroslavenštine. Iskonsko je naime (staro)slavensko pismo bilo stvoreno kao zajedničko pismo prema potrebi onih kojima se naviješta Evanđelje. Latiničko pismo, veli se u pismu hrvatskih svećenika, zajedničko je svim narodima Evrope, lakše je za učenje pripadnicima latinskog i grčkog obreda. Drugim riječim kao što je drevno (staro) slavensko pismo bilo nekako zajedničko tako je latiničko pismo danas zajedničko. I ako se slijedi duh a ne slovo onda je u duhu iskona staroslavenskoga da se uzme latiničko pismo za ilirsku/hrvatsku Bibliju. Kašić možda više slijedi u revidiranju Svetih knjiga svetu braću Ćirila i Metoda jer slijedi njihov duh nego oni koji slijede samo njihovo, sada već antikvirano, slovo.

Uočljivo je da hrvatski svećenici u pismu Urbanu VIII ističu Evropu. Opređeljuju se, dakako skupa s Kašićem, za latiničko pismo, kao pismo zajedničko svim narodima Evrope. Bitka za Bibliju na latinici, borba je za Evropu. Kašić očito hoće hrvatskom Biblijom na latinici postojanu prisutnost svoje domovine i drugih slavenskih zemalja koje se u pismu navodi, u Evropi. Može se reći da su hrvatski svećenici potpisnici pisma papi bili i nastavljači i preteče ustaljene hrvatske prisutnosti u Evropi, skupa s Kašićem. Pismo hrvatskih svećenika, ako nije Kašićevo, ali je kašićevsko.

Kakav je učinak postiglo pismo hrvatskih svećenika papi Urbanu VIII? Papa ga je prosljedio Kongregaciji Svetog Oficija. A ova je, kako je pripisano na poledini pisma, odlučila da se dade potpisnicima pisma znati zašto je bio zapriječen tisak hrvatske Biblije Bartola Kašića.

Kašićev Lekcionar

Iste 1642. uputili su pismo Svetom Oficiju svećenici i redovnici Dubrovačke republike kojim mole da se u Dubrovniku dozvoli upotreba Kašićevog 1641. izašlog lektionara. Na sjednici 10. rujna 1642. donesena je odluka: "Pročitavši predstavku koja je podastrta u ime svećenika i redovnika Oblasti dubrovačke, uzorita gospoda su naložila da se piše dubrovačkom nadbiskupu neka dozvoli upotrebu prijevoda Poslanica i Evanđelja na ilirskom jeziku što ga je načinio otac Kašić Družbe Isusove".⁴⁹

Videći koban ishod svojega nastojanja da tiska Bibliju Kašić iste te 1634. godine, kad je Sveti Oficij donio odluku da je njegov hrvatski prijevod Novoga Zavjeta nepotreban, nastoji spasiti što se spasiti dade. Traži od Kongregacije za širenje vjere da se tiska njegov lektionar, čitanja naime iz Biblije što dolaze u misi.⁵⁰ Istom 1641. u Rimu ne kod Propagande nego kod nakladnika Bartola Tanija izlazi Kašićev lektionar: "Vanghielia i Pistule istomaccene is Missala novvoga Rimskoga u iesik dubrovacki sa Grada, i Darxave Dubrovacke. Po Bartolomeu Kassichiu Popu Bogoslovzu od Druxbe Iesussove. Romae, Ex Typographia Bernardini Tani. M. DC. XXXXI. Superiorum permissu.". Čini se da ovaj Kašićev lektionar nije naišao na prijem kod samog dubrovačkog nadbiskupa. Kako inače protumačiti da se je svjetovni i redovnički kler Dubrovačke republike obratio Svetom Oficiju da dozvoli upotrebu Kašićevog lektionara u misi? Bit će da je Bernardin Larizzi, iz Fossana u Apuliji, dubrovački nadbiskup, poučen iskustvom svojeg ranijeg predšasnika Tome Cellesija, koji je izgubio bitku za hrvatsku Bibliju, bio (pre)oprezan. Sveti, međutim, Oficij koji je ono prije osam godina bio proglasio Kašićev prijevod Biblije na hrvatski suvišnim sada, kad je tiskan lektionaar – dakle oni dijelovi Svetoga pisma koji se čitaju u misi - nalaže dubrovačkom biskupu da dozvoli upotrebu lektionara.⁵¹

Kašićev Ritual Rimski i Kašićevo pismo 1644. Urbanu VIII. da se tiska hrvatska Biblija

Objelodanjenjem Kašićevog hrvatskoga Rituala rimskoga 1640. i objavljivanjem hrvatskoga lektionara 1641. Kašiću je dano određeno priznanje i dijelom udovoljeno njegovu traženju.

Možda je upravo izlazak Kašićevog Rimskog obrednika u Rimu 1640. i njegovog Lektionara 1641. te pismo hrvatskih svećenika Urbanu VIII. 1642. potaknulo Kašića da se 1644. sam pismom obrati Urbanu VIII. neka dozvoli tiskanje hrvatske Biblije. Dok je pismo hrvatskih svećenika Urbanu VIII. došlo naslovniku i ovaj ga proslijedio Svetom Oficiju, Kašićevo pismo Urbanu VIII. nije dospjelo u Sveti Oficij. Te je naime 1644. godine 29. srpnja umro Urban VIII. Istina do kraja je bio bistra uma pa se ne može pretpostaviti da ne bi više mario za Kašićevo pismo. No možda ono nije došlo na red, sred mnogih papinih obaveza, pa je došla prije smrt nego rješenje Kašićeve molbe.

49) Nav. dj., str. 172.

50) Erdmann-Pandžić, Der gescheiterte Drucklegungsversuch der Kašić-Bibel, str. 121.

51) Golub, Quellen zur Bibel Kašićs, str. 172.

"Glas vapijućega u pustinji - Vox clamantis in deserto"

Sva Kašićeva nastojanja kao i ono hrvatskih svećenika 1642., potpisnika pisma papi da se ipak Kašićeva Biblija tiska ostala su bez učinka. Da je tada tiskana hrvatska Biblija Bartola Kašića sudbina bi hrvatskog jezika pošla drugim tokovima. Imali bismo zacijelo već tada standardiziran hrvatski jezik i bile bi predusretne mnoge nedoumice i nezgode, da ne rečem i stramputice, kasnijih vremena.

Hrvatska Biblija Bartola Kašića tiskana je istom 1999. s popratnim studijama *Kommentare 2000. godine u nizu Biblia Slava u Paderbornu kod nakladnika Ferdinanda Schoeningha pod naslovom "Versio Illyrica Selecta, seu Declaratio Vulgatae Editionis Latinae Bartholomaei Cassij Curictensis e Societate Iesu Professi, ac Sacerdotis Theologi. Ex mandato Sacrae Congregationis de propag. Fide. Anno 1625. Ediderunt Hans Rothe et Christian Hannick e codicibus manuscriptis transtulerunt Petar Bašić et Julije Derossi et Zlata Derossi curis elaboravit et apparatu critico instruxit Petar Bašić 1999, 2000 Ferdinand Schöningh Paderborn. München. Wien. Zürich."* Glavniku posla ponijeli su teolozi iz Zagreba, konkretno iz Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu doc. dr. Petar Bašić i red. prof. dr. Ivan Golub. Dr. Bašić je uz priređivanje kritičkog izdanja samog teksta, sa suradnicima, napisao i popratne studije o samom tekstu a ja sam uz odlučivanje skupa s pokojnim urednikom edicije prof. dr. Reinholdom Oleschom da se tiska Kašićeva Biblija kao protoprijevod hrvatske Biblije i uz traženje i predlaganje onih koji će to ostvariti kao i uz stalnu raspoloživost njima pri radu kao i uredništvu donio i dva obimna istraživanja, jedno o Kašićevu prijevodu i biblijskom predlošku a drugo o izvorima o Kašićevoj Bibliji u arhivu Svetog Oficija.

U Dubrovniku smo. Okupljeni oko prvotiska hrvatske Biblije Bartola Kašića. Velebnog spomenika vjere i jezika. Nezaobilaznog za buduće prevoditelje Svetoga pisma na hrvatski. Koja igra Providnosti! Papa Urban VIII. bio je donio odluku da je Kašićev prijevod na hrvatski suvišan. Unatoč zalaganja dubrovačkog nabiskupa Tome Cellesija. Urbanov daleki nasljednik papa Slaven Ivan Pavao II. doći će osobno u Dubrovnik. A daleki Cellesijev nasljednik, biskup dubrovački Želimir Puljić dat će papi za dar napokon tiskanu Kašićevu Bibliju. Bog je vidio kob Kašićeve Biblije, vidio je onaj Urbanov i Cellesijev dan i dan Ivana Pavla II i biskupa dubrovačkog Puljića, pa i ovaj dan, veće ovo. I smijao se. Igre Božje Providnosti. Ili ispravci povijesnih nedaća. Deus ludens. Deus ridens.

Povratak Bartola Kašića u Dubrovnik.

Dubrovnik, crkva Domino, 22. srpnja 2004. Sv. Marija Magdalena.

Wer hat den Druck der Kašić-Bibel vereitelt?

Brief des Zagreber Bischofs an das Hl. Offitium, das Drucken von Kašićs Neuem Testament zu verschieben. Vielleicht wurde er in der ersten Haelfte des Jahres 1633 geschrieben. Warum verlangte der Bischof von Zagreb das Aussetzen des Drucks der Kašić-Bibel? Die Gruende fuhrte er in dem Brief, in der Eingaben, die auf der Sitzung vor dem Papst verlesen wurde. Die Abschrift der Eingabe befindet sich im Band "Censurae librorum ab anno 1626 ad annum 1640", im Archiv der Kongregation fuer die Glaubenslehre unter der Signatur L 1098. Hier moechte ich nur anmerken, dass es sich um Bischof Franjo Ergelski handelt, dass er im Brief, d. h. in der Eingabe sagt, er habe erfahren, dass der Erzbischof von Dubrovnik sich um den Druck des Neuen Testaments in der lebenden kroatischen Sprache bemuehe, in dem Dialekt und der Aussprache von Dubrovnik, der sich von anderen Dialekten unterscheide und dazu noch mit lateinischen Buchstaben; dass es sich um eine Sache von grosser Bedeutung handele, weswegen man zuvor Auskuenfte bekommen muesse von den nationalen Bischoefen und Ordensleuten aus Dalmatien, Bosnien, Kroatien und Bosna Argentina, die der kroatischen Muttersprache maechtig seien; dass es sich um das Interesse einer Nation handele, die zerstreut sei ueber so viele Koenigreiche und Laender Europas und nicht das Interesse nur einer, der Dubrovniker Dioezese; das es sich herausstellen werde, dass das Drucken der (Kašić-)Uebersetzung mehr Schaden als Nutzen bringen werde. Das hoerte Urban VIII, auf Grundlage dessen traf er die Entscheidung. Er erfuelle wirklich das Verlangen des Zagreber Bischofs. Bislang gab es verschiedene Vermutungen darueber, wer den Druck der Kašić-Uebersetzung vereitelt habe. Man ahnte bei weitem nicht, dass dies der Zagreber Bischof war. Wahrlich, bei dieser Vereitelung war nicht nur ein Mensch am Werk. Man darf nicht vergessen, dass der Zagreber Bischof aus dem kajkavischen Zagreb schreibt. Ihn beunruhigt kaum die Uebersetzung der Hl. Schrift in eine Sprache, die in seinem Zagreb und im Bistum herum nicht gesprochen wird. Das war das Aufeinandertreffen des kajkavischen und des "bosnischen" Dialekts. Man muss erkennen, dass der Bischof von Zagreb das Wesen der Sache erahnt hat. Er hatte erkannt, dass es sich um das Postulieren eines Dialektes als allgemeinen Dialekt handelt, also um das Schaffen eines Standards oder, mit groberen Worten, das Aufdraengen eines Dialektes, einer Mundart, anderen, die ihre eigene Mundart haben. Der Bischof von Zagreb, Franjo I. Ergelski, hat mit seinem Brief an die Kongregation des Hl. Offiziums vor etwa 350 Jahren die Arbeit am Druck der Kašić-Uebersetzung der Hl. Schrift ins Kroatische eingestellt. Der fuenfte in der Reihe der Zagreber Bischoefe und Erzbischoefe auch mit Namen Franjo, naemlich Franjo V. Kardinal Kuharić, hat das Begleitwort zur Kašić-Bibel geschrieben, die jetzt in der Reihe "Biblia Slavica" (1999, 2000 Ferdinand Schoeningh, Paderborn, Muenchen, Wien, Zuerich) erschien. In Zagreb 1978 fasste Reinhold Olesch im Zusammenwirken mit mir den Plan, dieses Hauptwerk kroatischer Froemmmigkeit und Sprache ans Licht zu Bringen. Spiele von Gottes Vorsehung. Deus ludens!

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LVI-LVII
ZAGREB 2003.-2004.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LVI-LVII, str.1-259, Zagreb 2003.-2004.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clío

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky